

TIJD & TAAK

LEDENBLAD VAN DE BANNING VERENIGING - VERSCHIJNT VIER KEER PER JAAR - DE BANNING VERENIGING ORGANISEERT ACTIVITEITEN OP HET SNIJVLAK VAN LEVENSOVERTUIGING, RELIGIE EN SOCIAALDEMOCRATIE

INTERVIEW KLARA BOONSTRA

In 2017 werd Klara Boonstra directeur van de Wiardi Beckman Stichting. Na het daverende verlies van de PvdA bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2017 was haar eerste taak de organisatie in te krimpen. Hoe ging zij vervolgens op zoek naar een nieuwe rol voor het wetenschappelijk bureau van de partij?

» p. 4
Foto: Freek van den Bergh

SAMEN NAAR DE KLINIEK

Namens de organisatie 'Samen naar de kliniek' vergezelt Emma Brakels vrouwen die daar behoefte aan hebben naar een abortuskliniek. Dat is, zo blijkt, helaas niet alleen nodig omdat vrouwen liever met iemand anders gaan, maar ook vanwege intimidatie bij de kliniek. Evelien Polter plaatst dit belangrijke werk in context.

» p. 12
Foto: Willemieke Kors

UITGEWOOND

Banningprijs-winnaar Barend Wind bespreekt het boek *Uitgewoond* van Cody Hochstenbach. In een genuanceerd betoog stelt hij vast dat de auteur met dit veelbesproken boek een hele belangrijke bijdrage leverde aan het debat over de wooncrisis, maar plaatst hij ook een belangrijke kanttekening.

» p. 20
Foto: collectie Barend Wind

SEPTEMBER 2022 | IN DIT NUMMER:

REDACTIONEEL 2 | VAN DE VOORZITTER 3 | INTERVIEW: KLARA BOONSTRA 4 | ESSAY: KLEINDUIMPJE VOORBIJ 8 | BEELDCOLUMN: HAAL ABORTUS UIT HET WETBOEK VAN STRAFRECHT 12 | NAOMI LEEST: MEISJE, VROUW, ANDERS 14 | BOEKESSAY: WAT IS NODIG VOOR EEN SUCCESVOLLE MIGRATIEPOLITIEK? 15 | SERIE: KUNST, VERBEELDING, POLITIEK 18 | BOEKESSAY: HOOR DE NOODKREET VAN DE UITGEWOONDEN 20 | ESSAY: DE HUISARTS, HOE LANG NOG? 23 | COLUMN: PARIS VAUT BIEN UNE MESSE 26 | COLOFON: 27 | HET GEDICHT: MUSTAFA STITOU 28

EN OOK WEEMOEDIGHEID

Dit is mijn laatste redactioneel. In het volgende nummer opent de nieuwe secretaris van de Banning Vereniging, Lianne Schuuring, het bal met haar gedachten over het nummer zoals dat dan voor u als lezer ligt. Een paar gedachten bij mijn vertrek treft u verderop in dit tijdschrift.

Het was een waar genoegen dit blad te maken de afgelopen jaren. De redactie, naast mijzelf inmiddels bestaande uit Evelien Polter, Joke van der Neut, Dirk Achterbergh en Twan van Lieshout, heeft de afgelopen jaren veel tijd en energie geïnvesteerd in het maken van een zo aantrekkelijk mogelijk blad. Het bieden van een podium aan beschouwingen over linkse politiek, de toekomst van de PvdA en de stand van het denken over politiek, religie en samenleving. Maar ook aan columns, poëzie, kunst en cultuur. Er staat, denken wij, een mooie mix van auteurs en onderwerpen, gedachten en reflecties in elk nummer. Ook nu weer. Een interview bij wijze van afscheid met vertrekkend wbs-directeur Klara Boonstra, een beschouwing over nieuwe boeken over de wooncrisis en migratie, een volgend deel in de serie over kunst en samenleving. Om slechts een paar bijdragen te noemen.

Ergens mee ophouden stemt altijd wat weemoedig. Toen J.J. Voskuil op zoek was naar een titel voor het vijfde deel van zijn monumentale reeks *Het Bureau*, het deel waarin hij toewerkt naar zijn pensioen en dus naar het nemen van afscheid van het instituut waar hij vrijwel heel zijn werkzame leven sleet,

koos hij voor *En ook weemoedigheid*. De verwijzing, zo stelde hij ooit in een interview, werd niet direct door iedereen begrepen. Waarom zou Voskuil, die in de voorgaande delen zo vernietigend had afgerekend met de sleur van zijn werk en genadeloos de soms opgeblazen ambities van zijn collega's had doorgeprikt, spreken van weemoed op het moment dat hij eindelijk uit zijn beroepsmatig gevang werd vrijgelaten?

De goede verstaander wist echter vrijwel direct beter. De zinsnede verwees naar het befaamde gedicht *Het Huwelijk* van Elsschot. Een deel van de strofe wordt o zo vaak geciteerd, maar alleen een langer citaat laat de context goed zien. Na drie strofen waarin de dichter zich verwonderde over wat de tijd met zijn toch ooit zo levendige en liefvallige echtgenote had gedaan, ontstond de wens zijn vrouw dan maar dood te slaan. Vervolgens dichtte Elsschot: 'Maar doodslaan deed hij niet, want tussen droom en daad / staan wetten in de weg en praktische bezwaren, / en ook weemoedigheid, die niemand kan verklaren, / en die des avonds komt, wanneer men slapen gaat'.

Nu is dit geen opmaat naar een stevige kritiek op mijn nu voormalige werkkring. Ik heb bij de Banning Vereniging ruim zes jaar lang een prettig thuis gevonden. En hoewel ik met enthousiasme aan mijn nieuwe baan begonnen ben, verlang ik op momenten nog wel eens terug naar de relatieve rust van de vereniging. Waar nog de tijd en de ruimte genomen wordt om de context van een kwestie eens goed tot je te laten doordringen. Waar de ruimte is om iets nog eens van

een andere kant te bekijken. En weer van een andere kant. Want heel vaak heeft een probleem niet een eenduidige oorzaak, maar een serie van oorzaken. En is er niet een simpele oplossing die meteen werkt, maar slechts een handvol pogingen waarvan er misschien twee deels verlichting bieden.

Het is een uitgangspunt geweest bij het maken van dit tijdschrift. Dat zaken meestal ingewikkelder zijn dan op het eerste oog te verwachten valt en dat het daarom goed is vragen te blijven stellen, zaken ter discussie te blijven stellen, zekerheden steeds weer te bevragen. En soms gewoon ook eens je eigen gelijk ter discussie te stellen of aan te geven dat je iets niet weet. Het zijn tegelijk allemaal zaken die in de politieke cultuur van vandaag de dag niet altijd evenveel ruimte krijgen. Een politicus of bestuurder die openlijk aangeeft iets niet te weten, ergens nog even niks van te vinden of de zaak nog eens van een andere kant te bekijken wordt niet zelden weggezet als een zwakkeling of een draaikont. Ten onrechte, overigens.

Juist daarom is en blijft de bijdrage van deze mooie vereniging aan het debat over de toekomst van politiek en samenleving zo belangrijk. En mede daarom stemt afscheid, ondanks het volle vertrouwen in mijn opvolgster en de wetenschap dat het ook voor de vereniging goed is weer eens een ander geluid te horen van haar secretaris, echt weemoedig. En dan in de goede zin van het woord. Veel dank voor alles, het ga u goed.

Maarten van den Bos

INZICHTEN VAN BLIJVEND BELANG

bron, maar inzicht zorgt ervoor dat ze niet blind is en handelen voorkomt dat die verantwoordelijkheid wordt. De mens *is* verantwoordelijk.

Wie zoals Herman Noordegraaf vijfendertig jaar actief is geweest in een vereniging mag zeggen zijn verantwoordelijkheid te hebben genomen. En juist bij Herman betreft dat zowel de gezindheid, het inzicht als de daad.

Maarten van den Bos schreef als ambtelijk secretaris graag over zowel verleden, heden als toekomst van de sociaaldemocratie én de Banning Vereniging. Hij was dan ook de aangewezen persoon om bij het 100-jarig bestaan van de vereniging te schrijven over geschiedenis en actualiteit van de Arbeidersgemeenschap der Woodbrookers, onder de titel *Geloven in het ideaal*. Het is een mooi historisch overzicht op hoofdlijnen geworden, maar Maarten waagt zich terecht ook aan een blik op de toekomst. De vereniging moet zich met haar op Banning teruggaande intellectuele traditie niet alleen richten op de organisatie van dialoog en maatschappelijk debat, maar juist ook op de inhoud. Geloven in het ideaal 'van een politiek die teruggaat op doorleefde waarden en opvattingen' is niet ouderwets. Evenmin als geloven in een samenleving die van diversiteit haar kracht maakt en die de leden van die samenleving zekerheid biedt om van daaruit gezamenlijk te werken aan de toekomst van die gemeenschap. Oude vormen en gedachten opnieuw actueel maken, daartoe roept Maartens boek op en daartoe heeft hij zelf de afgelopen zes jaar vele aanzetten gegeven.

Koen Holtzapffel is voorzitter van de Banning Vereniging.

Bovenstaande inzichten worden mooi samengevat in een stuk van Noordegraaf voor *Tijd & Taak* uit november 2005. Het is een korte levensschets van Willem Banning die eindigt met 'een aantal inzichten van blijvend belang'. Het belang van de dialoog over fundamentele vragen van mens-zijn en samenleving. Het onderkennen van de levensbeschouwelijke en morele grondslagen van elk politiek handelen. Het zich willen verbinden met politiek en maatschappelijk progressieve bewegingen. En, opnieuw, verantwoordelijkheid en gerechtigheid als fundamentele oriëntatiepunten voor het persoonlijke en maatschappelijke leven.

Het zijn inzichten die ook anno 2022 de kern en het bestaansrecht vormen van de Banning Vereniging. Maarten en Herman, inzichten van blijvend belang, die hebben jullie ons gegeven. Veel dank, het ga jullie goed!

LIEVER MET DE BLIK RICHTING DE SAMENLEVING DAN RICHTING DE NAVEL

Klara Boonstra stopt dit najaar als directeur van de Wiardi Beckman Stichting, het wetenschappelijk bureau voor de sociaaldemocratie. Bij haar start, vijf jaar geleden, kreeg ze direct te maken met de gevolgen van het verlies van de PvdA bij de Tweede Kamerverkiezingen van 15 maart 2017. Op 1 oktober neemt ze afscheid. We zijn benieuwd naar haar ervaringen en haar visie op de sociaaldemocratie.

∞ **Door Evelien Polter & Joke van der Neut**

Nadat u vijf jaar geleden begon bij de Wiardi Beckman Stichting ging de PvdA bij de landelijke verkiezingen van 38 naar 9 zetels. Hoe ervaaarde u dat?

Het was een gewonde sfeer, zeker bij de partijorganisatie en de Kamerleden die de nederlaag publiekelijk moesten ondergaan terwijl ze keihard aan de campagne hadden gewerkt. Maar het betekende direct ook een enorme aderlating voor de WBS. De subsidie, die voor wetenschappelijke bureaus afhankelijk is van het aantal Kamerleden, werd met zestig procent gekort. Mijn eerste taak was daardoor mensen ontslaan en kijken hoe ik de boel draaiende kon houden. De reorganisatie en het ontslaan van medewerkers waren een harde dobber. Het kwam goed uit dat ik verstand van arbeidsrecht had.

Hoe wilden jullie na deze aderlating verder gaan?

We besloten in samenspraak met het curatorium, het bestuur, dat we naar buiten wilden laten zien: We bestaan nog! Het blad *Socialisme & Democratie* en de website wilden we in de lucht houden en verbeteren. Dat betekende ook dat we geld gingen uitgeven aan een nieuwe site

omdat de oude met houtje-touwtje en met plakbandjes aan elkaar hing. Als tweede onderzochten we hoe we onze krachten konden bundelen. Met de partijvoorzitter, eerst nog Hans Spekman maar al snel Nelleke Vedelaar, en partijleider Lodewijk Asscher bespraken we hoe we onze verschillende rollen met verschillende opdrachten en onze onafhankelijkheden in één programma samen konden brengen. We wilden de weinige kracht, in vergelijking tot daarvoor, samenbundelen. Het WBS speelde in de loop van de tijd verschillende rollen ten opzichte van de partijorganisatie. Ik kan me voorstellen dat je in betere tijden voor de PvdA als wetenschappelijk instituut meer contrair gaat als neveninstelling, zo'n tegendraadse opstelling konden wij ons in 2017 niet veroorloven.

We spraken met Nelleke Vedelaar en Lodewijk Asscher af dat wij bij de WBS actieonderzoeken gingen doen. Iedereen zei, toen ik begon, dat ik het project Van Waarde weer moest oppakken. Het beviel mij niet hoe dit project als morele meetlat werd gebruikt. Van Waarde werd de tien geboden van links. Maar ik zei dan altijd: 'Dat is leuk voor op zondag, maar wat doe je dan op maandag?'. Nou, dat zagen we bij Rutte II, wat je op maandag moest doen.

We wilden iets tot stand brengen, maar waren niet aan de macht. Daarom vroegen wij aan wethouders zoals Marjolein Moorman uit Amsterdam en Roeland van der Schaaf uit Groningen: 'Neem nou eens één ding uit je dagelijks werk, een thema.' Het ging om zaken waar zij concrete beslissingen over moesten nemen. Over hoe zij Van Waarde vertaalden naar de praktijk, naar het handelen. Marjolein

Moorman kwam met de brede brugklas, Roeland van der Schaaf met het puntenstelsel voor woningen in de vrije sector. Vervolgens gingen wij met een groepje aan de slag. Onze stagiaires hielden interviews met mensen die er direct mee te maken hadden of er daadwerkelijk mee aan de slag moesten. We stelden vragen om erachter te komen onder welke voorwaarden iets zou werken. We werkten daarbij samen met wetenschappers, niet alleen mensen uit de PvdA. Alle bevindingen die werden opgehaald, presenteerden we daarna aan de bestuurder, de fractie of het partijbestuur. Dat was onze manier om iets toe te voegen en daarbij konden we van alles gebruiken uit het project Van Waarde.

Actieonderzoek is enerzijds een manier om de gewone burger te betrekken bij sociaaldemocratische politiek. Anderzijds is het een methode om het bewustzijn van politici en bestuurders aan te scherpen. Voor veel leden van de Partij van de Arbeid heeft de meritocratie goed gewerkt. We doen mee, werken in het onderwijs, bij het uvw, als ambtenaar. In tegenstelling tot onze grootouders, die mochten niet meedoen. Veel PvdA'ers zijn door de mogelijkheden van scholing na de Tweede Wereldoorlog bestuurder of politicus geworden. Dat heeft iets moois, maar brengt ook risico's met zich mee. Kijk bijvoorbeeld naar de frictie over Rutte II. Er werd gepraat over maatschappelijke problemen en oplossingen, maar er werd niet voldoende getoetst of de mensen daar wel zo op zaten te wachten. De PvdA was voor de troepen uitgegaan. Bestuurders en politici moeten automatisch een reality-check willen doen, hun oplossing

willen toetsen. Werkt iets wel of niet voor de achterban, voor de mensen waar je het voor doet, hoe landt dat daar, hebben zij juist dit nodig? Het is niet genoeg als jij problemen op een ambtelijk of systematisch niveau hebt doordacht.

In S&D schreven Ruud Koole en Annemarieke Nierop onlangs over het verschil tussen een leden- en campagnepartij naar aanleiding van het onderzoek van de Commissie Van Dam. Zijn die opvattingen over de partij belangrijk in het kader van de actie-onderzoeken?

Ja, ik denk het wel. Ik maak onderscheid tussen ideeën- en campagnepartij. Paul Depla, burgemeester van Breda, zei na de verkiezingen van 2017: 'Je kunt jezelf profileren als de kosmopolitische kampioen of als de partij die vooral gevoel heeft voor de kwetsbare kant van de samenleving'. Maar wat hem betreft, en dat geldt ook voor mij, moet je volkspartij blijven. Dat is onze geschiedenis. En dat betekent dat je op moet halen wat ertoe doet, voor alles en iedereen. Dus voor mij kan het niet anders zijn dan een ideeënpartij die campagne voert. Het is dus geen absolute tegenstelling. Kijk, elke partij moet campagne voeren en daar heb je marketing bij nodig en dan neem je het liefst de beste mensen. Maar als je echt alleen campagne voert, is dat de dood in de pot.

Naar aanleiding van het eindresultaat van de commissie Van Dam kwam in het bestuur van de PvdA een voorstel aan de orde om de Jetten-gelden, extra geld voor Tweede Kamerfracties en politieke partijen, uit te geven aan de permanente campagne. Ik zou nooit akkoord zijn gegaan met het overhevelen van die gelden. Uiteindelijk is die extra financiering bij de WBS gebleven.

De Engelse wetenschapster Claire Ainsley heeft net als u een achtergrond in de vakbeweging, zij richt zich op de kiezer van sociaaldemocratische

partijen in haar boek 'The new working class. How to win hearts, minds and votes. Ze formuleert waarden voor de sociaaldemocratie: familie, eerlijkheid, hard werken en fatsoen. Zijn dat zaken die u ook politiek kan vertalen?

Ja, want dit zijn allemaal geen systeemzaken. Dit gaat dwars door alle verbanden en belangen heen en daarom vind ik het zo mooi. Ze zegt 'policy matters'. In het Engels heeft dat een dubbele betekenis: 'beleids-onderwerpen', maar ook 'beleid doet ertoe'. Dat beleid onderzoekt Ainsley exemplarisch, net zoals wij dat doen bij onze actieonderzoeken. Ze kijkt naar meerdere lagen, naar de maatschappelijke problemen en naar wat mensen belangrijk vinden in hun leven. Ze toetst of beleid resoneert bij mensen. In Engeland hebben ze prachtige instituten van industriële zoals bijvoorbeeld de Rowntree's van de Quakers. Het geldt dat de Quakers verdienen, mochten ze niet zelf houden. Met hun gemeenschappelijk vermogen bouwden ze instituten die sterk zijn in onderzoek. Dat kennen wij in Nederland niet. We hebben het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) wat bijvoorbeeld constateert dat een groot deel van de Nederlandse bevolking zich niet alleen niet vertegenwoordigt voelt in de Kamer, maar dat ook niet is. Het SCP kent focusgroepen, maar die kennis wordt geabstraheerd en dan pas naar Den Haag gebracht. Claire Ainsley combineert die twee zaken zo mooi.

Als je beleid maakt, moet je dat samen met de mensen maken. Laten zien dat je werkelijk nieuwsgierig bent. Niet denken dat je het zelf het beste weet, je moet het toetsen, niet enkel aan het einde. Mensen vinden het verschrikkelijk om als uitkeringstrekker gezien te worden en over van alles verantwoording af te moeten leggen. Mensen willen op hun eigen kracht beoordeeld worden, op hun waarde. Niet als probleem bestempeld en gezien worden. In mijn vak, het arbeidsrecht, wordt gezegd: 'Als je een conflict hebt dan

ga je toch naar de rechter'. Maar er is bijna niets erger dan ontslagen worden en dan naar de rechter moeten gaan. Daar mag je niet zo lichtzinnig mee omgaan, dat is zó beschadigend. En dan zie je dat de huidige minister zo aan het arbeidsrecht gaat sleutelen dat het nog legalistischer wordt. Dat is funest. Maar ja, mensen die er niet onder lijden, die hebben helemaal geen aanleiding om dat te voelen.

Je moet veel meer een rechtssociologische blik toepassen. Het verhaal van Kim Putters, tot voor kort directeur van het SCP, gaat daar steeds weer over. We hebben een warme overheid nodig. De overheid moet een bondgenoot zijn. Er moet een toets komen in de wetgevingsprocedure die kijkt hoe de burger omgaat met nieuwe wetgeving. Je moet de bevindingen van de SCP een plek geven in wetgevingsprocessen. Je moet kijken wat er werkelijk leeft. En dus niet presenteren wat je van plan bent maar vooraf al de bevolking betrekken.

Tijdens het Café RoodGroen op 30 mei jongstleden sprak u met Noortje Thijssen, directeur van het wetenschappelijke bureau van GroenLinks, over hoe de ideologie van PvdA en GroenLinks zich tot elkaar verhouden; waar deze ideologieën overeenkomen, waar niet en hoe deze als basis zouden kunnen dienen voor één rood-groen verhaal. Maakt de WBS zo'n nieuw verhaal?

Ik geloof niet dat we op een nieuw verhaal wachten. We hebben voor het deel van de samenleving waar het niet zo goed meegaat aan geloofwaardigheid ingeboet. We moeten aan thema's blijven werken waar we kansarme mensen mee vertegenwoordigen en niet dat laatste draadje met hen door knippen.

Samen met GroenLinks zijn we een project gestart met het gestaalde kader van Tata Steel. Deze groep is bezig met het ontwikkelen van groen staal en duurzame arbeidsverhoudingen. We

hebben met de mensen van Tata en mensen van de provincie Noord-Holland bij elkaar gezeten. Ook Natuur&Milieu is erbij betrokken. Mijn bedoeling met dit project is om een linkse paraplu te bouwen waar meer mensen onder passen. Verder gaan we met het wetenschappelijk bureau van GroenLinks in elkaars bladen publiceren en samen op werkbezoek.

Noortje Thijssen was enthousiast over het beginselprogramma van de PvdA uit 2005, geldt dat ook voor u?

Ik ben aanzienlijk minder enthousiast. Ik vind dat beginselprogramma nogal zakelijk. Ik ga liever met de blik richting samenleving dan richting navel. Ik beschouw mezelf totaal niet als partij-ideoloog. Ik denk dan: Wie heeft mij gekozen? Niemand toch?

Tijdens het Café RoodGroen zei u ook: 'De PvdA was een partij van mensen uit alle klassen en wil dat nog steeds zijn, maar de partij is de onderste klassen verloren. Mensen met een vmbo en mbo-diploma zijn niet meer vertegenwoordigd in Den Haag. Om deze groepen wel weer te vertegenwoordigen moet de PvdA deelnemen aan (nieuwe) collectieven'. Aan welke collectieven denkt u dan? En wat moet er gebeuren?

Toen ik bij de FNV werkte, organiseerden we projecten voor jonge mensen. Ik merkte dat hun gevoel voor solidariteit anders was. Ik vind het normaal om met een paar honderdduizend ambtenaren in een CAO te zitten en dat als solidariteit te beschouwen. Maar met de tijdgeest van het individualisme lijkt dat helemaal niet meer nodig. Die jonge mensen vonden het heel normaal dat je na twee jaar ontslagen werd want: 'Dat zegt de wet toch?'. Dat is hun werkelijkheid.

Ik denk dat een grote groep ervan te overtuigen is dat je moet delen. Je moet op een bepaalde manier je kringen definiëren en dat noem ik de nieuwe collectieven. Binnen de vakbond is er wel solidariteit. Toen

de schoonmakers van Schiphol een aantal jaren geleden negen weken staakten werd hun stakingskas gefinancierd door de metaalvakbond. Die schoonmakers waren toen geen lid van de FNV.

In een artikel in NRC stelt Katharina Pistor (hoogleraar rechtsvergelijking) dat rijkdom wordt gecreëerd via het recht. Het recht wordt voortdurend veranderd door de markt, door mensen en bedrijven met geld. Pistor ziet een systeem waarin sommigen zich kunnen beschermen voor risico en aansprakelijkheid en zo kapitaal opbouwen. Dit wordt verhuld doordat we doen alsof iedereen toegang heeft tot het recht en het recht neutraal is. Maar mensen die weten hoe ze het recht kunnen gebruiken hebben een voordeel ten opzichte van anderen. Wat vindt u van het beeld dat Pistor schetst van de werking van het recht?

Het spreekt me aan wat Pistor hier zegt. Ik zeg altijd dat het recht de onderkant van de samenleving niet meer bedient. Op de universiteiten worden arbeidsrechtadvocaten vaak opgeleid om mensen bij te staan die hen kunnen betalen. Wetgeving is bovendien de neerslag van wat toch al gaande is. De overheid kan niet zoveel. Als je ziet hoe makkelijk het is om je te onttrekken aan het arbeidsrecht is het een wonder dat de meeste werkgevers zich er min of meer aan houden. Dat komt omdat werkgevers niet zelf verzinnen hoe ze met hun werknemers omgaan. En dat is gelukkig nog de kracht van onze samenleving.

De naam van uw opvolger, Tim 'S Jongers, is bekend gemaakt, heeft u een speciale boodschap voor hem?

Ja, zet de werkwijze van de reality-checks door en toets beleidsvoornemens vooraf in de praktijk. Mijn opvolger is de verpersoonlijking van het belang van actieonderzoek, juist door zijn familiegeschiedenis. In zijn vorige baan brak hij als initiator van het boek *Gezichten* van een onzeker bestaan een lans voor ervaringskennis binnen beleid, precies zoals wij dat bij de WBS ook doen.

Klara Boonstra is jurist, in het bijzonder op het terrein van het arbeidsrecht. Ze werkte van 2008 tot 2016 bij de FNV, onder meer als juridisch adviseur van het hoofdbestuur. Daarnaast was ze hoogleraar internationaal arbeidsrecht aan de Vrije Universiteit in Amsterdam, een functie die ze naast haar werk voor de WBS in deeltijd bleef vervullen. Als kind ging Klara Boonstra regelmatig met haar ouders naar het Woodbrookershuis in Bentveld. 'Het was een prachtig huis met een grote tuin, waar speurtochten en balspelen voor de kinderen werden georganiseerd. Voor de volwassenen werden politici (waaronder bijvoorbeeld Joop den Uyl) uitgenodigd. Hun gesprekken gingen dan met name over zingeving.' In 2017 werd Boonstra directeur van de Wiardi Beckman Stichting, waar ze dit jaar wordt opgevolgd door Tim 'S Jongers.

KLEINDUIMPJE VOORBIJ

Essays zijn een dikker soort brieven aan vrienden, schreef de Franse schrijver Jean Paul ooit. Ik heb het citaat, gevonden in een essay van de Duitse filosoof Sloterdijk, vaak gebruikt. Om een brief te openen of juist een essay te introduceren. Maar nu weet ik eigenlijk niet of ik – bij mijn afscheid als ambtelijk secretaris van de Banning Vereniging – schrijf aan een essay in de vorm van een brief of een brief in de vorm van een essay. Bedoeling is iets te zeggen over mijn verbinding met de vereniging, terug te kijken naar zes mooie en bewogen jaren en ook een beetje vooruit te blikken. Want onze vereniging heeft een groots verleden. Dat zeker. Maar – en daar ben ik vast van overtuigd – evenzo een mooie toekomst.

✂ Door Maarten van den Bos

Als ik nadenk over de Banning Vereniging denk ik na over de sociaaldemocratie. Of, om het als Banning te zeggen, over het democratisch socialisme. Die verbinding was en is geen vanzelfsprekendheid. Toen ik solliciteerde naar de functie van ambtelijk secretaris was de rol van religie in de moderne samenleving voor mij veel meer een thema. De sociaaldemocratie, dat was vooral de PvdA. Althans: dat was de bedoeling, maar daarover later meer. In mijn brief refereerde ik wel aan het feit dat ik sinds 2014 namens de PvdA in de gemeenteraad van Lingewaard zat, maar veel aandacht kreeg dat feit niet. Het was een wat terloopse opmerking, een

soort sociaaldemocratisch sjibbolet. De vereniging was voor mij veel meer een vehikel om het denken over de rol van religie in een verregaand ontkerkelijkte samenleving verder vorm en inhoud te geven.

En daar lag, laten we wel wezen, een schone taak. Sinds de aanslagen van 11 september 2001, de opkomst van en moord op Pim Fortuyn een jaar later en de moord op Theo van Gogh in 2004 was het zo vlakke religieuze landschap van Nederland danig in beweging geraakt. De begrippen religieus en seculier kregen een nieuwe betekenis, de vraag of een persoon tegelijk gelovige en democraat kon zijn nieuwe urgentie. Het leek me relevant die begrippen en vragen ook buiten de toch relatief veilige muren van de academische wereld te onderzoeken. De Banning Vereniging, gericht op dialoog en zingeving immers, leek daar een mooie plek voor.

Maar als ik nu terugkijk op zes jaar Banning Vereniging, dan moet ik vaststellen dat van die dialoog over de rol van religie – of breder: levensovertuiging – in de moderne Nederlandse samenleving eigenlijk relatief weinig terechtgekomen is. Dat had, denk ik achteraf te weten, vooral te maken met de stand van de Nederlandse sociaaldemocratie. Die lag, en ik gebruik hier met een op zichzelf veelzeggend gevoel van twijfel de verleden tijdsvorm, op apegapen. De vraag hoe het nu toch verder moest met de PvdA, vaandeldrager van de sociaaldemocratie en bovendien door de naamgever van de vereniging opgericht, leek net even een slag urgenter. En dus werd de vereniging, onbewust en onbedoeld, steeds sterker een vehikel van een voortdurende zoektocht naar wat een waardengedreven

sociaaldemocratische politiek ging heten. Een zoektocht met, in retrospectief, een voor mezelf onverwacht eindpunt.

Als ik het licht uit doe

De aanvang van mijn verbintenis met de PvdA is vrij precies te dateren. Die is van 1 mei 2009. Ik was al langer lid, maar deed met dat lidmaatschap eigenlijk zelden wat. Totdat op die eerste mei ergens in de loop van de middag de deurbel ging. Er stond een vriendelijke, wat oudere dame aan de deur. Ze had een roos bij zich. Het duurde even voor ik me realiseerde dat ze voor mij kwam. Namens de PvdA, afdeling Lingewaard, was ze drukdoende alle leden deze eerste mei een roos te brengen. Ietwat verbouwereerd nam ik de bloem in ontvangst, mompelde een bedankje en deed de deur weer dicht. Wat de vriendelijke mevrouw nog net gelegenheid gaf te zeggen dat ik van harte welkom was bij de afdeling. Nieuwe aanwas kon men altijd gebruiken.

Het bezoek was aanleiding voor enig zelfonderzoek. Zou ik in mijn vrije tijd langs deuren gaan om mensen als ik een roos te brengen? Wat deed ik eigenlijk meer voor de partij dan erover klagen? Hoe gefundeerd was die kritiek eigenlijk? Wat wist ik van de mensen die namens de partij politiek bedreven? Niet alleen in Den Haag, voor het oog van de camera, maar ook in mijn eigen provincie, in mijn eigen dorp? Later die week stuurde ik een e-mail naar de secretaris van de afdeling Lingewaard: of ik wat zou kunnen betekenen.

Dat mailtje heeft me veel gebracht. In aanloop naar de campagne voor de raadsverkiezingen van 2010 raakte ik betrokken bij de afdeling

werd bestuurslid, voerde als commissielid voor het eerst het woord tijdens een raadsbijeenkomst, werd kandidaat-raadslid en korte tijd later zelfs lijsttrekker. In 2014. Om vervolgens nogal stevig met de neus op de feiten gedrukt te worden. De toch al niet grote fractie, twee zetels, werd nog de helft kleiner. Voor ik het goed en wel in de gaten had zat ik als eenmansfractie in de gemeenteraad. Mooie partij, grote traditie, ook hier lokaal. Maar weinig meer van over.

Of misschien kwam het echte besef pas een week later. In een zaaltje zat zo ongeveer de hele afdeling bijeen. Die bestond uit mijzelf als kersvers raadslid en een veelvoud van betrokken leden met vaak een forse hoeveelheid dienstjaren als afdelingsbestuurder, raadslid of zelfs wethouder achter de rug. Het gevoel van die avond zal ik nooit vergeten. Hier zit ik dan, tussen al deze mensen. En ik ben straks de persoon die namens de afdeling het licht uit doet. Als ik niet oppas, als wij niet oppassen, dan eindigt het straks hier.

Denktank op links

Nu is angst volgens velen een slechte raadgever, maar ik geloof dat het vage gevoel dat ik wel eens de laatste formele politieke vertegenwoordiger zou kunnen worden van de PvdA in mijn eigen gemeente wel iets losmaakte. Als ik dat licht niet wilde uitdoen, dan moest ik eerst en vooral mijn werk zo goed mogelijk doen. Dus stortte ik me vol overgave op de dossiers, de debatten, de vragen van inwoners en de complexe verbinding tussen die drie grootheden. Dat ging soms goed, soms niet. Maar het ging. Totdat ik het werk na een jaar of twee wel ongeveer in de vingers had en ik me ging afvragen of wat ik deed eigenlijk zou bijdragen aan het doel

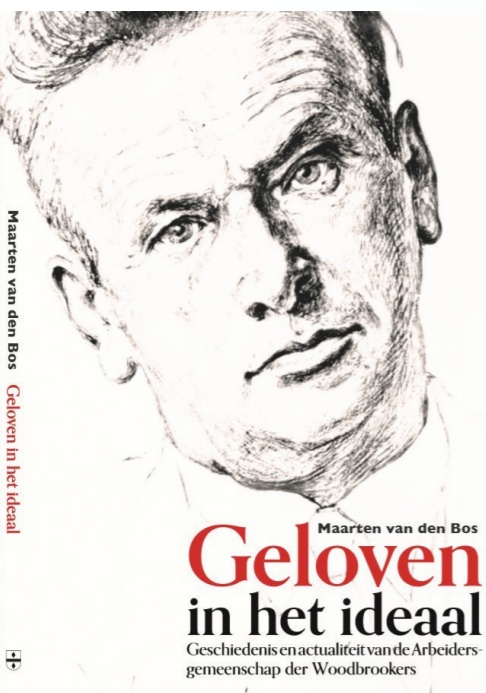

Banning Lezing door Lodewijk Asscher, 21 februari 2018
Foto: Paul te Stroete

dat ik mezelf gesteld had: het lokale lichtje brandend houden. Want het aantal keren dat me gezegd werd dat ik op zichzelf nog wel een fatsoenlijke kerel was, maar dat mijn partij definitief was afgeschreven was inmiddels al niet meer op de vingers van een hand te tellen.

Juist op dat moment werd ik secretaris van de Banning Vereniging. En toen ik in de zomer van 2016 eens wat nader nadacht over wat ik bij die vereniging zo ongeveer geacht werd te doen, realiseerde ik me plotseling dat hier wellicht twee vliegen in een klap te slaan waren.

Mijn werk in de raad en de vragen waar ik tegenaan liep waren misschien een interessante basis voor een zoektocht naar de toekomst van sociaaldemocratische politiek. En was een vereniging die stond voor de verbinding tussen levensovertuiging en sociaaldemocratie niet meer gebaat bij een zoektocht naar de funderende waarden van de sociaaldemocratie dan bij een volgend abstract debat over de rol van religie in het moderne Nederland? Gelukkig toeval was dat de vereniging bijna honderd jaar bestond. Was in haar verleden, in haar traditie, waarin Willem Banning een

Maarten van den Bos, *Geloven in het ideaal*, verschenen in 2019 bij het honderdjarig bestaan van de Banning Vereniging en zijn voorlopers.

sleutelrol vervulde, wellicht geen fundament te vinden voor een nieuw verbindend links verhaal? Want daaraan, zo was de overtuiging die ik met velen leek te delen, was dringend behoefte.

Dus werd de zoektocht naar het grote verhaal van links de drijvende opdracht voor mijzelf en – in het verlengde daarvan – de vereniging. Dat bleek overigens nog niet zo mee te vallen, die zoektocht. Samen met het bestuur werden mooie nieuwe dingen verzonden. We vonden een nieuwe traditie uit: de Banninglezing. We vroegen vooraanstaande sprekers op Bannings geboortedag te reflecteren op wat hen drijft in hun werk voor politiek en samenleving. We bouwden de Banningleergang uit en samen met de redactie kreeg dit blad een stapsgewijze kwaliteitsinjectie. Maar zoals altijd kwamen nieuwe vormen en gedachten

soms in de plaats van oude verbanden en gebruiken. En dat ging, eerlijk is eerlijk, niet altijd zonder slag of stoot. Zeker omdat deze secretaris het tact en geduld van zijn voorganger nogal eens bleek te missen.

Betrokken leden van de Banning Vereniging bleken echter gezegend met een groot incasseringsvermogen en een flexibele geest. Gelukkig maar. Al doende werd de vraag naar het wat en hoe van die waardengedreven sociaaldemocratische politiek steeds nadrukkelijker de vraag van de vereniging als geheel. Kwam het programma, het tijdschrift, het werk van de vereniging ook steeds meer in het teken te staan van die ene vraag. En werd het dus, als een onverbiddelijk bijeffect, steeds politieker. De ambitie vooral een plek te zijn voor ontmoeting en dialoog werd stapsgewijs ingeruild voor de wens een denktank op links te zijn. Eigenstandig bij te dragen aan het debat over de toekomst van het democratisch socialisme. Een standpunt in te nemen.

Tussen vorm en inhoud

Hoe langer dat zoeken naar het hoe en wat van *waardengedreven sociaaldemocratische politiek* echter duurde, hoe minder benieuwd ik eigenlijk was naar het antwoord. In mijn boek over de geschiedenis van de vereniging was ik nog tot een relatief overzichtelijke conclusie gekomen. De sociaaldemocratie had het moeilijk en moest daarom herbronnen. Terug naar de oorsprong, waarbij ik vooral aandacht vroeg voor de oprichting van de PvdA en het mede daaraan ten grondslag liggende werk van Banning.

Want de vragen die toen door ondermeer Banning gesteld werden, waren vragen die ook vandaag de dag nog actueel zijn. Wat is democratie? Hoe

kun je zo ingrijpen in de bezitsverhoudingen dat het algemeen welzijn erop vooruitgaat? Waarom zou de sociaaldemocratie principieel open moeten staan voor iedereen, ongeacht overtuiging en achtergrond? Wat is gemeenschap en waarom is dat begrip zo belangrijk? En als het dan zo belangrijk is, waarom gebruiken we het dan zelden meer? En hoe verhoudt onderdeel zijn van een gemeenschap zich tot zekerheid én vrijheid? Het waren en zijn vragen waarop Banning in zijn werk antwoorden formuleert. Natuurlijk was Banning ook een organisator, een man van het bijeenbrengen van mensen met verschillende standpunten en invalshoeken. Maar daarnaast was hij ook een man met een mening. Die andere Banning wilde ik in mijn boek naar voren halen en ons ook ten voorbeeld stellen.

In lijn met die gedachte zou de vereniging zich wellicht wat minder moeten bekommeren om het *hoe* van het debat en meer om de *inhoud* ervan. Geen nadruk meer op dialoog, maar zelf stevig stelling nemen. De stand van sociaaldemocratisch Nederland vroeg en vraagt immers niet zozeer om dialoog, maar om actie. Niet om gesprek, maar om overtuiging.

Maar of dat nu waardengedreven politiek was, dat wist ik eigenlijk ook niet. En gaandeweg ging de redenering die ik zowel binnen als buiten de vereniging met een ijzeren regelmaat naar voren bracht me steeds meer tegenstaan. Links is klein, want links heeft geen goed, groot en verbindend verhaal. En moet dus terug naar de bronnen om opnieuw dat groot, meeslepend en verbindend verhaal te verzinnen voor de dag van vandaag. Ik heb het vaak gezegd en nog vaker geschreven. In het versplinterde

linkse politieke landschap lijkt de gedachte dat links geen verhaal meer heeft de enige overtuiging die nog door iedereen gedeeld wordt.

Maar is dat eigenlijk wel terecht? Want als ik kijk naar de fundamente van moderne linkse politiek, staan die dan niet als een huis? De gedachte dat de overheid het fundament onder de samenleving moet willen zijn. Een plek waar alles en iedereen bijeen komt en niemand aan zijn lot wordt overgelaten. De gedachte dat niet alles van de markt is en dus ook niet alles volgens de wetten van de markt geregeld hoort te worden. De gedachte dat bestaanszekerheid zowel gaat over veiligheid als inkomenszekerheid als de wetenschap gezien en gehoord te worden. De gedachte dat zeggenschap en invloed niet beperkt mogen zijn tot de dikste portemonnee en de grootste mond. De gedachte dat de aarde niet van ons is, maar evenzo van onze voorouders en nog meer van onze kinderen en we er dus veel voorzigtiger mee moeten zijn. De gedachte dat vrede, democratie en recht kwetsbare goederen zijn en dus onze bescherming en aandacht verdienen. Zijn dergelijke gedachten dan niet voldoende? Praten we onszelf niet in de put als we blijven spreken over de veronderstelde afwezigheid van een verbindend links verhaal? Of over de nood aan waardengedreven politiek? Kijk om je heen in al die raden en staten. Daar zie je die waardengedreven politiek dagelijks in de praktijk.

Geloven in het ideaal

Toen de PvdA in Lingewaard na de verkiezingen van 2022 na acht jaar weer omhoog kroop van een naar twee zetels, had ik niet kunnen bevroeden dat die uitslag het einde van mijn periode als secretaris

van de Banning Vereniging zou inluiden. Op de uitslag volgde een informatieronde en daarop volgden onderhandelingen en daarop volgde een akkoord. En voor ik er goed en wel over had nagedacht, werd ik door de raad benoemd als wethouder. Een nieuwe, eervolle en razend drukke functie. Die voor weinig anders ruimte laat.

En dus is het stokje nu overgedragen. De Banning Vereniging heeft een nieuwe secretaris. Samen met alle leden en betrokkenen gaat zij op zoek naar nieuwe vormen en gedachten. Maar als ik daarbij een suggestie mag meegeven, is het wel dat te doen vanuit een andere grondhouding. De gedachte dat we staan op de schouders van reuzen is een mooie gedachte, en de sociaaldemocratie heeft ook een prachtige traditie. Net als de Banning Vereniging overigens. Maar wie op de schouders van reuzen meent te staan, kan zichzelf wel eens voelen als kleinduimpje.

De sociaaldemocratie, hier en elders, heeft naar mijn bescheiden mening last van het kleinduimpje-syndroom. Jaar na jaar vertellen we onszelf dat het democratisch socialisme toe is aan een nieuw, verbindend verhaal. En dan nu echt. Alsof we niet al dag in dag uit vertellen hoe we de wereld voor iedereen elke dag een beetje mooier willen maken. Jaar na jaar putten we hoop uit het verleden en kijken we desondanks met enige angst naar de toekomst. Alsof we daarmee onze idealen naderbij brengen. Dag na dag zijn we kritisch op partijgenoten en nemen we elkaar de maat over wie het label sociaaldemocraat al dan niet waard is. Alsof we daarmee onze traditionele rol van een brede, pluriforme volkspartij recht doen. En steeds weer laten we ons vertellen dat aandacht voor bestaanszekerheid en positie kiezen

in sociaal-culturele debatten niet goed samengaan. Alsof inkomenszekerheid, een dak boven je hoofd én je gezien, gehoord en gewaardeerd weten geen verschillende zijden van eenzelfde medaille kunnen zijn.

Als ik de Banning Vereniging, en via haar de PvdA, of breder zelfs de sociaaldemocratie, na zes jaar zoeken naar vorm en inhoud van waardengedreven politiek een advies aan de hand mag doen, dan zou het zijn eens met die zoektocht op te houden. En dan niet omdat die zoektocht in zichzelf geen waarde had, verre van. Maar omdat die zoektocht ons ook angstig gemaakt heeft. De overtuiging dat links geen verhaal heeft kent nergens zo veel aanhangers als binnen de PvdA. Was Banning die overtuiging toegedaan, dan was hij aan het avontuur dat de Partij van de Arbeid ooit was waarschijnlijk nooit begonnen. Willen we hem eren en zijn gedachtegoed levend houden, willen we gezamenlijk met anderen werken aan de stevige, ambitieuze en strijdbare linkse politiek van vandaag en morgen, dan is een ding misschien nog wel belangrijker dan het elke dag opnieuw stellen van de vragen die ook hij stelde. Dan is het de schroom van ons af te werpen en vol te staan voor de kracht van onze eigen idealen. Hoopvol en vol vertrouwen, met vereende krachten, desnoods tegen beter weten in.

Want als wij er al niet in wensen te geloven, wie is er dan nog van te overtuigen?

Maarten van den Bos was van juni 2016 tot en met augustus 2022 secretaris van de Banning Vereniging en redacteur van Tijd&Taak. Op 25 mei 2022 werd hij benoemd tot wethouder ruimtelijke ordening, duurzaamheid, handhaving en milieu in de gemeente Lingewaard.

HAAL ABORTUS UIT HET WETBOEK VAN STRAFRECHT

Sinds 1984 is abortus legaal in Nederland. Er zijn hier gemiddeld 30.000 abortussen per jaar. Eén op de vijf Nederlandse vrouwen kiest ten minste één keer in haar leven voor abortus. Wetenschappelijk onderzoek laat zien dat het merendeel achter hun besluit staat, géén spijt krijgt en dat opluchting de meest voorkomende emotie na een abortus is. De zwangerschapsonderbreking is toegestaan tot de vrucht het punt heeft bereikt van levensvatbaarheid, dit is bij 24 weken. In landen waar het verboden is nemen vrouwen hun toevlucht tot het illegale circuit, dit zijn er ongeveer evenveel als daar waar deze ingreep legaal is. Dit blijkt uit cijfers van de Wereldgezondheidsorganisatie. Het verbod op legale zwangerschapsonderbreking betekent dat vrouwen het recht op goede gezondheidszorg ontnomen wordt.

De Eerste en Tweede Kamer besloten in juni om de zogenoemde verplichte bedenktijd af te schaffen. Die bedenktijd gaat in nadat een vrouw heeft besloten tot de ingreep, er gaan dan ten minste vijf dagen vooraf aan de ingreep zelf. De fracties van CDA, ChristenUnie, SGP en Forum voor Democratie stemden unaniem tegen, net als Caroline van der Plas van de BoerBurgerBeweging en onafhankelijk Kamerlid Pieter Omtzigt. Eén van de pro-abortus-activisten die regelmatig in het gebouw van de Tweede Kamer komt, vertelde me dat daar – in de gang waar de SGP huist – een vijf meter breed spandoek over de hele lengte van de gang hangt waarop staat 'Abortus is moord'. Terwijl het geen strafbaar feit is, criminaliseert de SGP de ingreep door haar moorddadig te noemen.

De anti-keuze-organisaties voeden misverstanden over mensen die voor abortus kiezen. Die zouden egoïstisch zijn en hun hele leven last hebben van het afbreken van hun ongewenste zwangerschap. Deze groeiende conservatieve beweging in Europa laat luidruchtig van zich horen voor de deuren van abortusklinieken. Schreeuw om Leven, de grote orthodox-protestantse organisatie, staat met een camperbusje voor de klinieken om vrouwen ervan te overtuigen af te zien van de zwangerschapsafbreking. Er staat ook een oude ambulance van de organisatie Jezus Leeft. Over de zijkant van die bus hangt een spandoek waarop met grote letters staat 'Abortus is babymoord'. Andere agressieve demonstranten zeggen tegen de vrouwen die naar een kliniek lopen 'Jij bent een moordenaar'. Veel van deze campagnes zijn goed georganiseerd. Ze richten zich tot vrouwen, de medewerking van mannen aan de keuze tot de zwangerschapsafbreking of hun ondoordachte zaadlozingen worden door hen niet bekritiseerd.

Samen naar de kliniek is een organisatie waar vrouwen altijd terecht kunnen als ze het gevoel hebben dat ze er alleen voor staan als het op abortus aankomt. Wanneer vrouwen liever niet alleen naar een kliniek gaan, dan zijn er abortusbuddy's beschikbaar. Zij respecteren de keuze van de vrouw en begeleiden haar zonder oordeel en vragen naar de kliniek. Een van de buddy's is Emma Bakels. 'Ons doel is om de keuzevrijheid en het recht om zelf te bepalen of je je zwangerschap wilt afbreken of behouden, te waarborgen.' De abortuskliniek in Utrecht deelt haar gebouw onder meer met een tandartspraktijk, vertelt Emma. Deze kliniek raadt cliënten aan te zeggen dat ze naar de tandarts gaan als ze lastiggevalen worden. De organisatie Samen naar de kliniek heeft ongeveer tweehonderd vrijwilligers die vrouwen, indien ze dat wensen, begeleidt bij hun gang naar de abortuskliniek.

Het terugdraaien van het recht op abortus in de Verenigde Staten bezorgt vrouwen wereldwijd rillingen. In tweeëntwintig Amerikaanse staten is abortus sinds kort verboden. Door heel Amerika sluiten abortusklinieken daarom hun deuren, terwijl de telefoonlijnen in progressieve staten roodgloeiend staan. En voor één van de opperrechters die het recht op abortus introkken, Clarence Thomas, is dit nog maar het begin. Hij wil ook kijken naar zaken als het recht op anticonceptie, het homohuwelijk en zelfs het recht op seksuele intimiteit tussen mensen van hetzelfde geslacht.

In Nederland lijkt het recht op zwangerschapsafbreking goed geregeld, maar de wettelijke basis is wankel. Abortus is geen misdaad maar het staat in Nederland nog altijd in het Wetboek van Strafrecht. Officieel is het daarmee strafbaar, het mag alleen legaal onder bepaalde voorwaarden. Het moment is nu om dit voorgoed te veranderen. We zien in de Verenigde Staten wat er kan gebeuren als het niet goed wettelijk is verankerd. Daarom: haal abortus uit het Wetboek van Strafrecht!

Tekst: Evelien Polter

Beeld: Willemieke Kors (foto 2) en Evert Elzinga (foto 1 en 3, ANP)

MEISJE, VROUW, ANDERS

Is het nodig om een boek te bespreken dat al de Booker Prize heeft gewonnen? Nee. En toch doe ik het. Want u moet het ook gaan lezen.

∞ Door Naomi Woltring

Wat een levenslust, wat een veerkracht. In *Meisje, vrouw, anders* volgen we de levenswandel van de vriendenkliek van Amma, theatermaakster uit Londen. Maar ook die van hun kinderen en voorouders. Twaalf personages en elk verdient een boek op zich. En eigenlijk geeft Bernardine Evaristo ze die ook, want in de 493 pagina's die het boek telt schetst ze van allemaal hun dagelijks leven, hun verleden, hun verlangens, hun daadkracht. En hoe. Amma's oud-klasgenoot en tegenwoordig docent maatschappijleer

Shirley, begon bevlogen maar is nu zeurderig en cynisch. En dat terwijl ze eigenlijk niet zo veel te klagen heeft, als je het haar moeder vraagt. Toch kiest Shirley elk jaar een paar leerlingen uit die ze achter de broek zit om wat te maken van hun leven. Zoals Carole, ondanks een traumatiserende verkrachting inmiddels succesvol bankier. Haar moeder, wiskundige uit Nigeria, hoopte het te gaan maken in Engeland, maar omdat diploma's uit Afrika niet erkend worden, belandde ze in de schoonmaak. La Tisha, leerling van Shirley, klasgenoot van Carole, werkt zich voor een schijntje uit de naad om op te klimmen tot supermarktmanager. Ooit deed ze het goed op school, maar na het plotse vertrek van haar vader kon ze het niet meer opbrengen om zich in te zetten. Theatermaakster Dominique, Amma's beste vriendin, belandde in een toxische relatie met een goeroe. Yazz, dochter van

Bernardine Evaristo
Meisje, vrouw, anders (2020)

Amma en hoogleraar Roland, hoopt een invloedrijk columnist te worden. Penelope, collega van Shirley, is een afgestane dochter. Megan/Morgan is een non-binaire influencer en Hattie haar stokoude overgrootmoeder in Schotland. Grace, haar moeder, was een 'halfbloed'.

Zo veel verkrachtingen, zo veel one night stands waarna de man in kwestie de vrouw zwanger achterlaat zonder ooit meer naar het nageslacht om te kijken. Evaristo maakt de wanhoop na seksueel geweld invoelbaar, de hel van een postnatale depressie, het gemis van het afgestane kind, van de nooit gekende of veel te jong overleden

moeder. En toch gaan de vrouwen door, houden van hun kinderen, omarmen uiteindelijk het leven, zijn veerkrachtig tegen de klippen op. Vinden soms toch weer een nieuwe partner (m/v/anders). Zelfs na twee miskramen, tweemaal wiegendood en een postnatale depressie van tweeënhalf jaar kan het leven weer van start gaan.

Evaristo neemt de lezer mee in de Londense lesbische scene van de jaren tachtig, naar kraakpanden vol drugs, voor de gentrificatie van start ging. Ze schetst vrouwen die ondanks gecompliceerde omstandigheden compromisloos hun eigen leven leiden, staan voor hun mening, staan voor zichzelf. Het is verfrissend en bevrijdend.

Ik stapte in een wereld die ik niet kende, maar die uiteindelijk natuurlijk helemaal niet zo ver afligt van mijn eigen leven. Al had ik me sommige dingen nooit gerealiseerd. Van de manier waarop zwarte vrouwen bejegend worden, heb je als witte vrouw geen weet. Yazz, gewend aan aandacht, loopt met een witte vriendin door een multiculturele Londense buurt en merkt op: 'Als een wit meisje naast een zwart meisje loopt wordt ze op slag bereikbaar voor zwarte mannen'. Ze vindt het maar 'stomvervelend'. Ik had er nooit bij stilgestaan. Maar ongetwijfeld werkt het zo.

Ik kan hier nu natuurlijk, zoals ik op deze pagina altijd graag doe, op een moralistisch toontje een politieke duiding aan het boek geven. En over racisme, over seksueel geweld en feminisme heb ik heus een mening. Maar ik doe het niet. Want dat slaat de energie, de levenslust en de sprankelende personages dood. Gaat u het boek nou maar gewoon lezen.

WAT IS NODIG VOOR EEN SUCCESVOLLE MIGRATIEPOLITIEK?

De sociaaldemocratie blijft worstelen met immigratie en identiteit. Biedt het nieuwste boek van politiek filosoof Yascha Mounk aanknopingspunten voor een nieuwe visie op het thema?

∞ Door Twan van Lieshout

Wie de kranten openslaat, hoeft niet ver te zoeken om ook in tijden van inflatie of oorlog nieuwe crises te vinden over immigratie. Of het nu de beschamende georganiseerde onmacht in Ter Apel is, een gezochte koppeling tussen boeren, bouwprojecten en immigranten, of Orbans laatste verwerpelijke speech over het in stand houden van het 'dominante ras' in Hongarije – immigratieproblematiek is nooit ver weg en lijkt nooit meer weg te gaan. Evenals de partijen die louter bestaan vanwege het opstoken van het maatschappelijke ongenoegen over migratie. Evenzeer lijkt bij dit populistische draaiboek te horen dat quasi-fatsoenlijke rechtse partijen vervolgens grondrechten ter discussie menen moeten te stellen om 'de rechterflank' af te dekken.

Tegelijkertijd zien we, los van een stevige veroordeling van bovenstaande, al jaren de sociaaldemocratie worstelen met het thema immigratie en identiteit. Wat precies het standpunt is ten aanzien van immigranten blijft weinig duidelijk, hoe we ten opzichte van de Nederlandse cultuur staan evenmin. Een tijdje heeft Lodewijk Asscher nog iets als progressief patriotisme proberen te munten, maar dat sloeg

'Schotelcity'
foto: Tasja, Wikimedia Commons

weinig aan. Het lijkt vooral aan een soort totaaldiscours te ontbreken. Wat verwachten we van nieuwkomers, wat van mensen die in Nederland geboren en getogen zijn, ook ten opzichte van nieuwkomers, en welke grenzen stellen we ten aanzien van de komst van migranten? Dit is van belang, want zo, schrijft Yascha Mounk in zijn nieuwste boek: 'zoals het afgelopen decennium pijnlijk duidelijk heeft gemaakt, riseren gematigd of progressieve politici die anti-immigratiestandpunten van hun kiezers negeren een populistische backlash die hun kernwaarden op nog fundamenteelere manieren kan ondermijnen'.

In het boek *Het grote experiment. Waarom multiculturele samenlevingen uiteenvallen en hoe ze kunnen standhouden* geeft de Amerikaans-Duitse politiek filosoof een aantal mooie handvatten hoe wel tot een afgerond politiek programma te komen rondom het thema migratie.

Mounk start met de centrale vaststelling dat de meeste westerse landen inmiddels omvangrijke groepen culturele minderheden in hun midden hebben. Gelet op geboortecijfers en immigratie worden deze groepen steeds groter. De uitkomst van dit grote experiment, zoals de auteur dit noemt, is ongewis. Want voorbeelden in de geschiedenis van succesvolle multiculturele samenlevingen zijn er nauwelijks. In de meeste landen waren er ofwel grote groepen die als tweede- of derde-rangsburgers behandeld werden (van het oude Athene tot het huidige Syrië), ofwel landen waar groepen weliswaar eigen rechten hadden of hebben, maar waar van een goede integratie eigenlijk ook geen sprake was (van Oostenrijk-Hongarije, het Osmaanse Rijk tot het huidige Libanon). Onderdrukking of fragmentatie, zo is de opsomming, en dat vaak eindigend in geweld (zie bijvoorbeeld Rwanda). Al met al dus een onheilspellend voorteken, en

mogelijk koren op de molen van alle extreem-rechtse complotdenkers die over omvolking en burgeroorlogen queruleren. Overigens is dit eerste deel van het boek met historische opsommingen het minst overtuigend: het is een grabbelton van historische feiten, veelal anekdotisch, en vooral weinig getallen.

Mounks overtuigingskracht ligt, evenals bij eerdere boeken als *The Age of Responsibility en The People vs. Democracy*, daar waar hij het politiek-filosofische terrein betreedt: hoe zou een ideale multiculturele samenleving eruit dienen te zien? Mounk start met het basisidee dat de staat moet garanderen dat iedereen vrij is van dwang of vervolging. Vervolgens concludeert hij dat een liberale democratie, die sterker leunt op individuele vrijheid, hier geschikter voor is dan een samenleving die meer is ingericht volgens het communitarisme – waarbij de eigenheid van culturele groepen eerder voorop staat. Dit komt volgens Mounk omdat uittrekking uit de eigen groep binnen het communitarisme moeilijker is. Daarbij is een fragmentatie van de samenleving, door deze op te delen in aparte zuilen waarin elke groep haar eigen leven vorm kan geven, ook funest voor een onderling solidaire democratie. Het voordeel van het communitaristische model is echter wel dat de eigen cultuur hetgeen is dat de groep bindt. En wat bindt nu precies burgers van heel verschillende culturen en etniciteiten in de liberale democratie?

Hiervoor onderzoekt Mounk of er een soort van nationalisme – of patriottisme, zo je wilt – mogelijk is, die al de nieuwkomers kan verbinden met autochtone medeburgers. Etnisch nationalisme, waarbij bepaalde bevolkingsgroepen die al

langer in het land wonen extra rechten hebben, valt hierbij automatisch af, aangezien hierbij nieuwkomers en hun kinderen vaak bij voorbaat zijn uitgesloten. Dan resteren vervolgens constitutioneel en cultureel patriotisme. Het eerste vinden we terug in de Verenigde Staten, met hun inburgeringsceremonies en de trouw aan vlag en grondwet. In Nederland hebben we hier een weifelend beginnetje mee gemaakt via de ceremonies voor nieuwe Nederlanders. Dit is weliswaar inclusief voor iedereen die de basisregels van een land aanvaardt, maar Mounk stelt terecht dat dit type patriottisme waarschijnlijk te beperkt is voor echt gedeelde waarden, al is het maar omdat een groot deel van de autochtone bevolking zelf weinig kennis van de grondwet heeft. Immers, zou u vandaag het inburgeringsexamen halen? Dan resteert het cultureel patriotisme: de trots op gedeelde gebruiken, liefst die gebruiken die inclusief voor iedereen zijn. Maar, zoals George Orwell al schreef: ‘Op nationale kenmerken is moeilijk de vinger te leggen. Lukt het dan toch, dan blijkt het vaak om banaliteiten te gaan.’ Mounk opteert hierbij voor een mix tussen constitutioneel en cultureel patriotisme, maar komt hier, zelfs als Amerikaan, toch wat moeilijk uit.

Misschien is het dus beter om minder duidelijk te definiëren welke culturele uitingen ons binden, maar eerder in te zetten op gelijkwaardigheid voor alle burgers, ongeacht ras, cultuur of etniciteit. Hiermee betreden we automatisch het mijnenveld van de *identity-politics*. Mounk onderscheidt in dit debat drie groepen. Als eerste de groep die multiculturele gelijkwaardigheid ontkent, en het liefst de tijd terug zou willen draaien, naar een tijd waarin de natie nog grotendeels bestond uit één homogene

Yascha Mounk, *Het grote experiment. Waaorm multiculturele samenlevingen uiteenvallen en hoe ze kunnen standhouden* (2022).

veelal superieure groep, die bovendien allerlei voorrechten genoot. In Nederlands perspectief is dit het valse Wilders-beeld, waarin een jaren '50-land geschetst wordt waarin Nederland zogenaamd eendrachtig en geheel niet divers was – alle (koloniale) immigratie en verzuiling ten spijt. De tweede groep die Mounk onderscheidt, zijn de denkers die menen dat de multiculturele samenleving helemaal niet zo verkeerd gaat, en dat opname van nieuwkomers prima mogelijk is, zonder daarvoor ingrijpende maatregelen treffen die ingaan tegen de rechten van oudgedienden. Daar ageert de derde groep juist weer tegen: de identity-denkers, die vinden dat de samenleving radicaal omgegooid moet worden, zodat minderheden een gelijke status kunnen krijgen, en er niet allerlei

impliciete voor autochtonen voordelige instituties overeind blijven. Over deze laatste groep kraakt Mounk een paar interessante noten. In zijn optiek slaan identity-denkers op veel punten door, waardoor ze een averechts effect hebben op het kunnen slagen van de multiculturele samenleving. Zo centreren ze te veel de eigenheid van minderheidsgroepen, stellen ze zo rassenverschillen te centraal, en geven ze voeding aan het idee dat mensen juist altijd van elkaar zullen blijven verschillen. Mounk pleit juist voor het opheffen van barrières: ‘De multiculturele samenleving zou moeten streven naar een vorm van politieke solidariteit die is gebaseerd op grotere empathie tussen haar burgers. Ze zou de kruisbestuiving tussen de culturen van moeten vieren. En het belangrijkste: ze zou vorm moeten geven aan een toekomst waarin ras en religie er minder toe doen’.

Tegelijkertijd doen deze groepen van Mounk wat dichotoom en ongenueanceerd aan. Want is het werkelijk zo dat iedereen die – met in het achterhoofd de conclusies van bijvoorbeeld de Commissie Blok (‘de integratie is grotendeels geslaagd’) – denkt dat integratie goed mogelijk is, ook vindt dat er niet één en ander in Nederland veranderd moet worden zodat ook echt iedereen zich erkend voelt? Denk bijvoorbeeld aan de viering van Sinterklaas of de presentatie van het koloniale verleden. Zo kent Mounks boek wel meer stromanredeneringen waarin eerst een niet bestaand beeld gecreëerd wordt, dat de auteur dan later dapper bestrijdt. En dat is jammer, want als het boek iets leert is dat de discussie over migratie vooral zuiverheid en nuance nodig heeft. Zo gaat Mounk de eerste helft van het boek er nog vanuit dat minderheden zich altijd electoraal als eigen groep zullen organiseren, en als zij

demografisch groeiend de meerderheid zullen vormen, dus automatisch democratisch het overwicht zullen afdwingen. Om vervolgens, zoals in Nederland bijvoorbeeld mooi beschreven door Sinan Çankaya, te concluderen dat mensen niet één identiteit bezitten, zodat dit door rechtse denkers gevreesde minderheid-woordt-meerderheid-scenario nooit uitkomt. Identiteiten veranderen, politieke partijen en hun programma's veranderen, en bovendien laten veel burgers zich niet leiden door één identiteit. Daar is ook voldoende bewijs voor, zowel in het buitenland (denk aan de *hispanic republicans* in de vs) als in Nederland, waarin grote groepen immigranten en hun nakomelingen stemmen of stemden op een waaier aan politieke partijen. Van ome Joop den Uyl, boegbeeld voor veel gastarbeiders, tot aan een huidige VVD-minister als Dilan Yesilgöz. Een migrantenpartij als DENK bleef in 2021 steken op 3 zetels. Waar de zo uitentreuren voorspelde islamisering van Nederland precies vandaan moet komen, blijft na al die jaren Wilders nog steeds een raadsel.

Het mooiste deel van Mounks ‘Grote experiment’ zit in het slotdeel. Waar veel politieke boeken uitstekend een probleem kunnen omschrijven, om vervolgens te eindigen met een zin als ‘over de oplossing moet snel verder gedacht worden’, eindigt Mounk met een serie aanbevelingen hoe we ervoor kunnen zorgen dat we de fragmentatie en frictie de baas kunnen worden, en de multiculturele samenleving werkelijk een succes kan worden. Dat is overigens in éénieders belang, voor zowel linkse als rechtse burgers zou het in principe een doel moeten zijn dat alle burgers van het land in ‘onderlinge solidariteit samen trots zijn op hun collectieve verrichtingen’, zoals Mounk het omschrijft.

De politiek filosoof geeft hierbij een praktische lijst met beleid, die bovendien zeer sociaaldemocratisch aandoet. Niet alleen blijkt integratie op een aantal plekken heel aardig te lukken, zeker gezien de economische en schoolprestaties van kinderen van migranten, ook zijn er allerlei manieren om dit effect te versterken. Bijvoorbeeld via het ondersteunen van lage inkomensgroepen. Van betere beroepsopleidingen, goede kinderopvang tot het bevorderen van economische groei, zodat er meer overblijft om te verdelen, en dus de positie van de ene burger niet ten koste gaat van een opklimmende migrant. Van groot belang blijft vooral dat mensen, of ze nu een praktische of theoretische baan hebben, het gevoel hebben dat ze ertoe doen, gerespecteerd worden en een fatsoenlijk bestaan kunnen leiden. Acceptatie van anderen blijkt, wellicht weinig verrassend, nog steeds erg samen te hangen met of je zelf voldoende hebt om ook iemand anders iets te gunnen.

Een ander heilzaam middel, zo stelt Mounk, is om ‘de ander’ simpelweg wat vaker te ontmoeten. Wie samen leeft, sport, feest of werkt, verliest snel zijn vooroordelen. Het zijn misschien druppels op een in Nederland inmiddels bijna te gloeiende plaat, maar het is wel iets wat iedereen zelf kan doen. Een kleine tegenbeweging van onderop tegen de bestuurlijke treurnis die we de laatste weken in Ter Apel blijven zien, wachtende op het moment dat in dit land een keer een staatssecretaris van Asiel en Migratie aantreedt die breekt met de doctrine van het voorkomen van aanzuigende werking.

Twan van Lieshout won in 2018 de Banning Prijs en is redacteur van Tijd&Taak.

‘DOOR HET ONDERZOEK NAAR MIJN FAMILIEGESCHIEDENIS BEN IK LINKSER GEWORDEN’

Hoe kan een kunstenaar de dialoog in de samenleving bevorderen? In een vierdelige serie beantwoorden kunstenaars uit verschillende disciplines die vraag. In deze aflevering Chris Dols: academisch historicus en troubadour van Engelstalige en Limburgse liederen.

∞ Door Jochum Veenstra

Op zoek naar werk en met het verlangen naar een betere toekomst, verhuisden de voorouders van Chris Dols (1985) van Limburgse dorpen naar Maastricht; om in latere generaties een korte tijd te werken in het Ruhrgebied of te studeren in Nijmegen. Keer op keer waren de verplaatsingen tijdelijk, en ze kwamen altijd weer terug naar Limburg.

Chris Dols maakte een zelfde soort slingerbeweging als zijn voorouders. Na in Nijmegen te zijn geboren, volgde hij de lagere en middelbare school in de omgeving van Sittard. Vervolgens studeerde en promoveerde hij in Nijmegen; om deze zomer weer te verhuizen naar Herten, een dorp dat grenst aan Roermond. Over de geschiedenis van zijn voorouders maakte Dols, samen met zijn tweelingbroer Stijn, het album en (luister-)boek *Veurvaajers*.

Wat betekent geschiedenis voor jou als historicus?

Je hoort vaak: we moeten leren van de geschiedenis of de geschiedenis herhaalt zich. Ik denk dat historici vooral bestaansverheldering kunnen bieden. Wij laten zien dat actuele debatten

veel oudere wortels hebben. Door bepaalde feiten en contexten aan te reiken kun je zaken relativeren en anderszins in perspectief plaatsen.

Wat was de aanleiding om je familiegeschiedenis te onderzoeken?

Ik zocht een soort emotionele schuilplek nadat in 2019 mijn moeder plotseling was overleden aan een mislukte hartoperatie. In ons gezin werd weinig over de familie gesproken; wat opvallend was omdat mijn vader classicus is en over het oude Rome wél vertelde. Ik denk dat de generatie van mijn ouders haar eigen geschiedenis niet zo interessant vond omdat er weinig spectaculairs was gebeurd.

Mijn opa is de eerste die aan een kansarm arbeidersbestaan ontsnapte. Hij groeide op in een weeshuis, van waaruit hij naar een ambachtsschool werd gestuurd. De generatie daarna, die van mijn vader, kon als eerste studeren. Die geschiedenis had effect op mijn opvoeding – zo hoorde ik vaak dat mijn tweelingbroer en ik kansen moesten pakken als die voorbijkwamen – maar die waarden werden niet ingelijst met mooiere en minder mooie verhalen.

In het jaar van het overlijden van mijn moeder, zette historicus en muzikant Meindert Talma in *De Domela Passie* het leven van dominee Ferdinand Domela Nieuwenhuis op muziek. Mij leek het mooi om als contragewicht een geschiedenis van een niet-geprivilegieerde familie op muziek te zetten. Net als Talma wilde ik zo’n geschiedenis invoelbaar maken door niet alleen van tekstuele verhaalelementen gebruik te maken.

Welke aanpak hanteerde je bij *Veurvaajers*, en hoe was die anders dan bij academisch onderzoek?

In academisch onderzoek werk ik vaak van groot naar klein. Bijvoorbeeld in mijn proefschrift

over religieuze transformaties tijdens de eerste decennia na 1945, heb ik Nederland als kader genomen en hier en daar wat regionale diepteboringen gedaan. Bij een uitgesproken regionale studie, zoals mijn familiegeschiedenis, begin ik doorgaans juist klein en zet ik het in een groter kader om beter zicht te krijgen op het unieke of juist niet-unieke van bepaalde keuzes die mensen maakten. Daarbij probeer ik het particuliere te overstijgen door ook grotere ontwikkelingen weer te geven. Op die manier komen de verhalen dichtbij en worden ze invoelbaar. Zo wordt duidelijk dat in Limburg de grens nooit ver weg is; dat er werd gesmokkeld en buiten Nederland werd gewerkt. Dat Europese perspectief neem ik mee zodat de actoren als het ware ‘gezichten’ van de geschiedenis worden.

In het boek *Veurvaajers* ben ik vrij dicht bij de feiten gebleven, maar de liedjes in het gelijknamige album zijn artistieker en vrijer. Niet dat het verhaal fictie wordt, maar eerder een soort *faction*. Ik probeer de feiten te overstijgen zonder ze uit het oog te verliezen. Zo ontdekte ik dat enkele voormoeders in de fabrieken van Regout aardewerk hebben gedecoreerd. Er zijn geen foto’s van dat ze het werk uitvoerden maar van anderen die hetzelfde werk deden wel. Op een bekende foto zit een zogeheten verguldster achter een tafel van opgestapelde kopjes die een piramide vormen. Een voor een beschilderde die vrouw het aardewerk. Omdat ik dat zo’n mooi beeld vond heb ik dat gebruikt en heb ik in een van de songs mijn voorouders achter die tafel gezet.

In het album zing je in het Limburgs, wat was daar de reden voor?

Limburgs is de taal die ik spreek met mijn vrouw en met mijn zoontje van twee jaar oud. Het is

daarmee de taal die het dichtst bij mij staat, maar het was ook de taal die ik nooit in een professionele setting kon spreken. Op eerdere platen die ik met mijn tweelingbroer maakte, zongen we bijna uitsluitend in het Engels omdat we door muziek van onder meer The Smiths geïnspireerd waren. Toen ik aan bevriende Limburgse zangers vertelde dat ik dit project aan het doen was zeiden die: ‘Probeer het toch eens in je eigen taal’. Het voelde meteen oprechter en authentieker.

Die vertrouwdheid merk ik ook nu ik verhuisd ben. Als eerste reflex begin ik nog steeds een gesprek in het ‘Hollands’; of het nou op straat is of bijvoorbeeld in het ziekenhuis. Fatsoenshalve is het antwoord dan vaak ook in het Nederlands, maar als ze dan horen dat ik ook hun dialect spreek, veranderen we onmiddellijk van taal. Limburgs is toch de taal van het hart.

Ben je door *Veurvaajers* anders gaan denken over maatschappelijke kwesties?

Van huis uit ben ik altijd groen geweest; niet het groen van GroenLinks maar dat van het CDA. De PvdA was ook een beetje het rode gevaar. Maar door het onderzoek naar mijn familiegeschiedenis ben ik linkser geworden. *Veurvaajers* gaat in de kern over de kansenongelijkheid in de samenleving en die is er nog altijd. Als je kijkt naar instrumenten om eraan te ontvluchten of daar verandering in te brengen, dan zie je hoe belangrijk geletterdheid is. Tot een paar generaties terug zijn de Dols ongeletterde lieden geweest en als je het woord of het schrift niet hebt, dan word je al snel weerloos.

Veurvaajers (2022, boek mét cd) is uitgegeven door uitgeverij Leon van Dorp (176 blz., €30,-), het gelijknamige album en het luisterboek zijn ook digitaal te vinden op Spotify en de andere muziekplatforms.

Chris Dols in de Maastrichtse Rechtstraat, waar zijn opa een meubelzaak runde en zijn vader geboren werd.
foto: Roy Soetekouw

Jochum Veenstra (1991) is acteur en filosoof. Op 16-jarige leeftijd richtte hij *De Theatertroep* op. Van 2016 tot 2020 wist de groep structurele subsidie te bemachtigen.

Daarnaast werkt hij voor onder meer de *Theaterkrant* en is hij redactiesecretaris en mede-oprichter van het wetenschappelijk tijdschrift *Jeugd in Ontwikkeling*.

HOOR DE NOODKREET VAN DE UITGEWOONDEN

Cody Hochstenbachs boek *Uitgewoond* geeft eenieder die begaan is met de toenemende woonongelijkheid in ons land een conceptuele en theoretische basis om die verontwaardiging om te zetten in systeemkritiek. De wooncrisis is geen natuurverschijnsel, maar een door politieke keuzes veroorzaakte ramp. Het boek biedt de lezer een samenhangend narratief over de wooncrisis én laat zien hoe ons woonsysteem verweven is met andere smeulende sociale kwesties. Hoog tijd om het boek te onderwerpen aan een kritische lezing vanuit sociaal-democratisch perspectief. Wat betekent de noodkreet van de uitgewoonden voor de toekomst van de sociaaldemocratie?

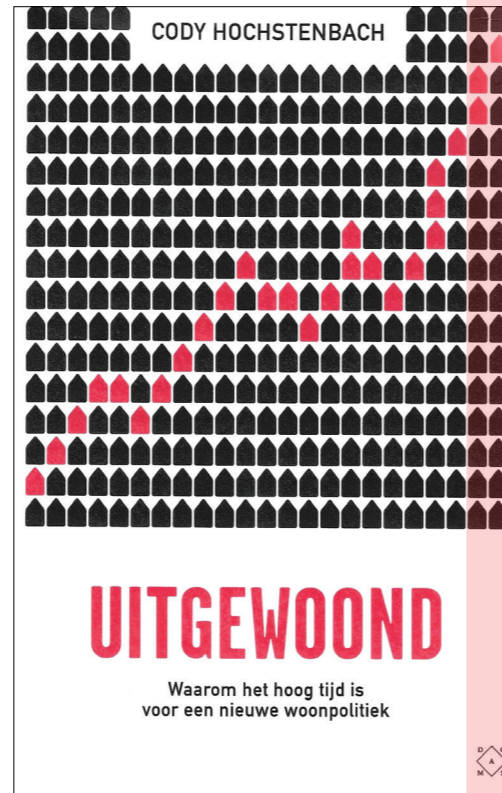
✂ Door Barend Wind

In het voorjaar van 2022 maakt Nederland kennis met het beleggersechtpaar Job en Melanie. Sander Schimmelpenninck liet in zijn zesdelige serie *Sander en de Kloof* zien hoe het stel betaalbare koopwoningen opkoopt voor de verhuur. Volgens Melanie, chirurg van beroep, is het verhuren van woningen dé manier om zo snel mogelijk 'financieel onafhankelijk' te worden. Om dat doel nog sneller te bereiken, geeft haar man dure cursussen vastgoed-speculatie aan andere geïnteresseerden in vroegtijdig rentenieren. Zelf zien ze geen enkel probleem in hun handelen. Ze onttrekken immers geen woningen aan de voorraad, maar hevelen ze alleen maar over naar een ander segment. Sterker nog,

ze helpen een starter toch juist aan een woning? Verontwaardiging viel hen ten deel.

Cody Hochstenbach is een meester in het tonen van de 'lange lijnen'. Het is de analyse van de samenhang tussen alle politieke beslissingen van de afgelopen drie decennia, die *Uitgewoond* zeer lezenswaardig maakt. Bovendien verschaft het boek ons een taal om over deze ontwikkelingen te spreken. Waar veel onderzoekers en journalisten spreken over een crisis op de *woningmarkt*, spreekt Hochstenbach over een *wooncrisis*. Veroorzaakt door de manier waarop ons woonsysteem is ingericht. Zo'n woonsysteem omvat de onderlinge afhankelijkheden tussen de markt, de overheid en het maatschappelijk middenveld. Door een neutrale term als woonsysteem te gebruiken, is Hochstenbach in staat te laten zien dat de balans in ons Nederlands woonsysteem de afgelopen dertig jaar is verschoven van de overheid en het maatschappelijk middenveld richting de markt. Een dergelijke analyse geeft ruimte om de wooncrisis als een veel structureler orderingsvraagstuk te zien. Het stelt sociaaldemocraten bovendien in staat de vraag te stellen welke rol de markt, overheid en het maatschappelijk middenveld zouden moeten spelen wanneer het doel is alle Nederlanders een betaalbare en geschikte woning te bieden in een leefbare buurt.

De gevolgen van de politieke keuzes die de afgelopen dertig jaar tot een verschuiving in het Nederlands woonsysteem geleid hebben zijn niet mis. Het aantal daklozen is gestegen tot ruim honderdduizend. Voor starters zonder jubelton is het overal in Nederland vrijwel onmogelijk geworden een huis te kopen. De wachlijsten voor sociale

Cody Hochstenbach, *Uitgewoond. Waarom het hoog tijd is voor een nieuwe woonpolitiek* (2022).

huurwoningen zijn snel opgelopen. Amsterdam spant de kroon met veertien jaar. Ongeveer een kwart van de huurders heeft moeite de huur te betalen. De vermogensongelijkheid is snel gegroeid, omdat zittende woningeigenaren hebben kunnen profiteren van de opgeblazen prijzen, terwijl huurders een gigantische huur moeten opbrengen en late toetreders dure leningen afbetalen.

Onderdeel van een liberaal politiek project

De toegenomen woonongelijkheid en woononzekerheid is het gevolg van een politiek programma dat werkend Nederland heeft verarmd en rentenierend Nederland heeft verrijkt. Veranderingen in de woonpolitiek zijn het topje van de ijsberg. Net zo belangrijk zijn politieke keuzes over de arbeidsmarkt, kapitaalmarkt

en ruimtelijke ordening, waardoor de context waarbinnen de overheid woonpolitiek voert flink is veranderd. Ten eerste is de arbeidsmarkt geliberaliseerd. Daardoor is het aantal flexwerkers toegenomen en is de inkomensverdeling scheefgegroeid. Als gevolg groeit de vraag naar dure woningen net zoals de vraag naar goedkope woningen. Ten tweede is de kapitaalmarkt geliberaliseerd. Het gevolg? Een overvloedige beschikbaarheid van kapitaal waardoor de rente daalde en mensen meer konden lenen ten opzichte van hun inkomen en de waarde van hun woning. Dit heeft de woningprijzen opgedreven. Ten derde heeft de Rijksoverheid gekozen voor een marktvolgende ruimtelijke ordening. Waar ooit de spreiding van economische ontwikkeling het adagium was, is het versterken van 'internationaal concurrerende regio's' vanaf het begin van de eenentwintigste eeuw het doel geworden. Geen wonder dat zoveel jongeren zoeken naar een woning in Amsterdam, Utrecht en Eindhoven.

Het woonsysteem als ongelijkheidsmotor

De Nederlandse woonpolitiek heeft geen tegenwicht geboden aan de toenemende inkomensongelijkheid, vermogensongelijkheid en ruimtelijke ongelijkheid. Erger nog, ze heeft deze ongelijkheden alleen maar vergroot. Hochstenbach beschrijft een politiek project dat tijdens het derde kabinet-Lubbers begon met het afschaffen van huurregulering. Vanaf dat moment mocht de markt in een 'vrije sector' de huurprijs bepalen. Tegelijkertijd werden de financiële banden tussen de overheid en de corporaties doorgesneden. In de daaropvolgende jaren werd de sociale huursector vernauwd tot een vangnet voor de allerarmsten. Tijdens de kabinetten-Rutte werd het gereguleerde

deel van de woningvoorraad verder verkleind door de marktwaarde onderdeel te maken van het zogenoemde 'woningwaarderingstelsel'. Ondertussen werd de belastingdruk voor woningcorporaties opgevoerd. De snelle vermogenswinsten van de laatste jaren stellen beleggers in staat nieuwe woningen te kopen voor de verhuur, terwijl zij die dat niet kunnen betalen de investering voor hen terugverdienen. Hochstenbach: 'Het is niet ondernemen maar rentenieren. Het is niet produceren maar profiteren. De belegger onttrekt waarde aan degene die wél iets toevoegt. [...] Het is de rentenier die profiteert van andermans arbeid, van jouw arbeid. De landlord oogst wat hij zelf niet gezaaid heeft.'

De weg naar een bevlogen woonpolitiek

Uitgewoond levert overtuigend bewijs voor de stelling dat 'bouwen, bouwen, bouwen' niet de oplossing is voor de wooncrisis. Dat is niet verwonderlijk, de wooncrisis is immers veel groter dan een numeriek tekort aan huizen. Het gaat in de eerste plaats om de onbetaalbaarheid van bestaande woningen en de toenemende segregatie van onze steden. Hochstenbachs boek is een pleidooi voor een radicaal andere woonpolitiek. Wie wil weten hoe zo'n systeemwijziging eruitziet, of met welke stappen deze bewerkstelligd kan worden, moet echter wel tussen de regels doorlezen. Een radicaal andere woonpolitiek start in ieder geval met een verschuiving in de machtsbalans binnen het woonsysteem in het voordeel van de overheid en het maatschappelijk middenveld. En dus ten koste van de markt. Dit kan echter op talloze manieren gebeuren. De 'methode Hochstenbach' is bij tijd en wijle revanchistisch en lijkt gericht op het herstel van historische

verhoudingen. Ja, een terugkeer naar het woonsysteem van de jaren tachtig is ontegenzeggelijk een stap vooruit. We moeten echter niet uit het oog verliezen dat sociaaldemocraten ook toen kritisch waren op de woonpolitiek. En met recht. Het onderhoud in de betaalbare particuliere woningvoorraad liet namelijk te wensen over, en de nieuwbouw sloot niet aan bij de woonwensen. Natuurlijk valt er veel te leren van onze rijke volkshuisvestelijke traditie. Een modern antwoord hoeft echter geen kopie te zijn. Ik licht drie voorbeelden uit.

Ten eerste kan ook koop sociaal zijn. Voor Hochstenbach staat een herwaardering van publieke betrokkenheid bij het wonen gelijk aan het veranderen van de eigendomsverhoudingen. De sociale huursector moet groeien ten koste van de koopsector en de particuliere huursector. De onderliggende analyse is raak: koopwoningen en eigenaar-bewoners zijn de laatste decennia niet alleen door de overheid bevoordeeld, maar ook als superieur gezien. Dat moet anders. Het superieur verklaren van de sociale huursector lost echter niets op. Niet de koopwoning is het probleem, maar een aantal eigenschappen die beleidsmatig aan de koopwoning zijn meegegeven. Zoals ongebreidelde prijsstijgingen. In de Scandinavische sociaaldemocratische traditie wordt de koopwoning juist vaak als middel gezien om arbeiders de mogelijkheid te geven onafhankelijk te worden van huisjesmelkers.

Ook in Nederland stelde een deel van de eerste woningbouwverenigingen zich ten doel arbeiders eigenaar te laten worden van hun eigen woning. Een dergelijk systeem functioneert bij gratie van een stabiele prijsontwikkeling, anders komt de toegang voor volgende generaties op de tocht te staan. Met zijn kritische houding

ten opzichte van woningeigendom, scheert Hochstenbach individuele eigenaar-bewoners en vastgoed-speculanten over één kam. Een essentieel verschil is dat het woonvermogen van eigenaar-bewoners zich niet vermeerderd door de huurpenningen van bewoners die zich geen woning kunnen veroorloven. Een sociaaldemocratische woonpolitiek bestaat uit het uitbannen van speculatie en uitbuiting. Dat kan net zo goed middels het bouwen van sociale koopwoningen als via het vermeerderen van het aantal sociale huurwoningen.

Ten tweede: bouw aan een utopie waar mensen willen wonen. Hochstenbachs woondroom is een stad met hoge dichtheden. Zijn eigen Amsterdamse Transvaalbuurt, met de gesloten bouwblokken, zet hij graag af tegen de Maastrichtse bloemkoolwijk waar hij opgroeide. Of erger nog, 'inspiratieloze' VINEX-wijken vol koopwoningen uit de jaren negentig. Hochstenbach pleit, zij het impliciet, voor binnenstedelijk bouwen in hogere dichtheden. Dat is duurzamer, omdat het een minder groot ruimtebeslag heeft. Daarnaast genereert het draagvlak voor maatschappelijke voorzieningen waar vooral mensen met een kleinere portemonnee van profiteren. Toch is dat niet hoe de meeste Nederlanders willen wonen. Zij wonen liever in een groen-stedelijke omgeving, met lagere dichtheden. Hochstenbachs pleidooi om grondspeculatie door ontwikkelaars middels grondpolitiek uit te bannen, is een uitgelezen kans om die woonwens mogelijk te maken. Met lagere grondkosten kunnen gemeenten sociale huur- en koopwoningen bouwen in lage dichtheden. Een gelijkere spreiding van werkgelegenheid over Nederland zou

dit streven vervolgens een stevige oppepper kunnen geven. Wanneer lokale overheden gronden goedkoper kunnen aankopen, kunnen ook voorzieningen als scholen, buurt-huizen, theaters en zwembaden uit de grondexploitatie worden betaald. Het vervullen van de woonwensen van mensen met een modaal inkomen of minder in een omgeving met voorzieningen en gemeenschapszin, is dat niet de belofte van een écht andere woonpolitiek?

Ten derde: niemand wordt slechter van gemengde wijken. In *Uitgewoond* toont Hochstenbach zich uitgesproken negatief over gentrificatie en de stedelijke vernieuwing als motor daaronder. Hij beschrijft hoe wijken in recordtempo veranderen in yuppenclaves waar de oude bewoners zich niet meer thuis voelen. Zo verdwijnen de rafelranden uit de stad, waar plek is voor mensen die in de marge leven, van vluchtelingen tot gescheiden vaders en kunstenaars. De waarheid is echter dat de meerderheid van de bewoners in deze wijken graag in een beter en duurzamer huis zou willen wonen, in een schonere wijk, met betere scholen. Stadsvernieuwing en zelfs die o zo verguisde gentrificatie kunnen een rol spelen in het bereiken hiervan. Het is aan ons als sociaaldemocraten om ervoor te zorgen dat dat niet ten koste gaat van de oude bewoners. Door ervoor te zorgen dat zij in betaalbare goede huizen in elke wijk van de stad kunnen wonen, niet alleen in een rafelrand. Niemand zit te wachten op een gestigmatiseerde buurt vol slechte scholen.

Ruimte in het huis van de sociaaldemocratie

Het begrip sociale klasse ligt aan het fundament van de sociaaldemocratie. *Uitgewoond* laat zien dat

je klassepositie steeds meer door je woonsituatie bepaald wordt. Kopers zijn de winnaars, huurders de verliezers, zo redeneren veel Nederlanders. De vvd profileert zich als partij van de winnaars, de ondernemers, de eigen-woningbezitters. Stemmers zijn hier gevoelig voor, woningbezitters stemmen gemiddeld rechtser.

Een tweede keer kijken leert echter dat de meeste woningeigenaren gewoon tot de arbeidersklasse behoren. Zij hebben weliswaar vermogen, maar bevinden zich in de lagere regionen van de voedselketen van het moderne kapitalisme. Ze hebben een stabiel inkomen uit loondienst, met dank aan de vakbonden en de sociaaldemocratie, en hebben gratis vermogen op kunnen bouwen door drie decennia liberaal woonbeleid. Dit vermogen zit echter opgesloten in de stenen van de woning. In de praktijk kunnen zij dit zelden te gelde maken gedurende hun leven. Dat is heel anders voor beleggers en investeerders. Zij profiteren van waardeverhogingen en huurinkomsten, ten koste van hun huurders. Hier ligt een taak voor de sociaaldemocratie, de arbeidersklasse is bij uitstek de groep die wij van oudsher vertegenwoordigen. Een sociaaldemocratische woonpolitiek speelt huurders en kopers niet tegen elkaar uit, maar verenigt hun belang.

Barend Wind is Universitair Docent Sociale Planologie aan de Rijksuniversiteit Groningen en Strategisch Adviseur van een Amsterdamse woningcorporatie. In 2022 won hij de Banningprijs met zijn essay Sociaaldemocratie, hou je oog op de bal.

DE HUISARTS, HOE LANG NOG?

De huisarts kende de patiënten, de patiënten kenden de huisarts. Is dat nog zo? Of is de huisartspraktijk een bedrijf aan het worden met inwisselbare functionarissen? Zijn we iets waardevols aan het verliezen in de Nederlands gezondheidszorg? En waarom nu vooral denkkracht nodig is om uit de sores van de huisartsen te komen.

∞ Door Dirk Achterbergh

'De Nederlandse huisarts heeft het moeilijk: drukkere spreekuren, een overmaat aan administratie en een tekort aan ondersteunend personeel. In de GGZ, ouderenzorg en ziekenhuizen is sprake van capaciteitsgebrek, waardoor de huisarts haar patiënten niet 'kwijt' kan. (Omwille van de leesbaarheid wordt in deze tekst in de vrouwelijke vorm naar personen verwezen) Veel zittende huisartsen stoppen, jonge huisartsen verhuren zich als tijdelijk waarnemer en willen geen eigen praktijk voeren omdat dat met te veel zorgen gepaard gaat. Van de Amsterdamse beroepsvereniging is meer dan de helft van de gekwalificeerde huisartsen zzp'er. Patiënten merken dat huisartsen minder tijd hebben en dat van een vaste huisarts maar al te vaak geen sprake meer is: ze ontmoeten steeds wisselende, waarnemende of parttime werkende artsen of andere hulpverleners in de huisartspraktijk. Wie is nog mijn huisarts, vragen ze zich af.

Het is niet de eerste keer dat huisartsen de alarmbel luiden: elk decennium was er wel een opwelling

foto: [unplash.com](https://www.unplash.com)

van onvrede onder hen waarbij 'het water tot de lippen' stond en het 'vijf voor twaalf' was. Grond van die onvrede was vooral dat de tarieven als onredelijk laag werden ervaren. Na de verhoging daarvan verbleekte de retoriek weer. Nu echter lijkt het probleem eerder existentieel dan financieel.

De huisarts werd eenzaam

De Nederlandse huisarts neemt een unieke positie in binnen de gezondheidszorg: direct toegankelijk voor jong en oud, voor arm en rijk, aanwezig in alle steden, dorpen en wijken. Zij is weliswaar medicus, maar heeft ook een open oog voor psychologische en sociale aspecten van de klachten. Een vertrouwensarts die verder kijkt dan haar medische neus lang is. Maar tegelijkertijd is de huisarts geen wondermens, geen alleskunner die op alle vragen een antwoord heeft.

Vandaar dat in de tweede helft van de vorige eeuw het idee postvatte dat naast de samenwerking op de medische as met specialisten en ziekenhuizen ook samenwerking geboden was met andere disciplines die in de woonwijken werkzaam zijn. De belangrijkste daarvan waren de wijkverpleging en het maatschappelijk werk. De huisarts zou voortaan als onderdeel van een breed eerste lijnsnetwerk gaan functioneren.

Maar dit netwerk werd er in de loop der jaren niet steviger op. Begin deze eeuw werden in de wijkverpleging marktprikkels geïntroduceerd. Kruisverenigingen, met de gezichtsbepalende figuur van de wijkverpleegkundige (toen nog wijkzuster genoemd), maakten plaats voor concurrerende thuiszorgbedrijven. Het vaste wijkteam verdween en de zogenoemde onafhankelijke indicatiestelling

foto: [unplash.com](https://www.unplash.com)

dienst genomen die binnen het kader van een behandelprotocol en onder supervisie een groot deel van deze zorg konden overnemen. Een derde ontwikkeling die van invloed is op de huidige crisis is de toegenomen zorgvraag vanuit de samenleving die gaandeweg bij de huisarts terecht is gekomen. Het gaat hier om de GGZ en de ouderenzorg.

Waar het aantal levensbedreigende of invaliderende psychiatrische diagnoses in de afgelopen honderd jaar niet is gestegen, is het domein van de psychologische zorg de laatste decennia fors uitgebreid. Wat vroeger pech, het lot of tegenslag was, is tegenwoordig een psychologisch probleem wat aandacht behoeft van een professional. In de pers wordt dit dan vaak als een 'licht geval' getypeerd. Naar mijn mening is deze ontwikkeling van sociaal-culturele aard, maar is deze - typisch Nederlands - vooral benaderd als een organisatievraagstuk. Dat mondde uit in een stelselwijziging rond 2010. Voortaan zouden de 'lichte gevallen' in de eerste lijn opvangen moeten worden, de zwaardere gevallen in de gespecialiseerde GGZ: door psychiaters en in GGZ-klinieken.

Ouderen leven langer als gevolg van min of meer succesvolle medische ingrepen maar ook met meer gebreken. Dat betekent dat er voor meer ouderen ook meer geneeskundige en verpleegkundige aandacht nodig is. Voeg daarbij het gegeven dat in het ouderenbeleid het primaat op thuiswonen is komen te liggen.

Wie stond er vooraan om die groeiende zorgvraag op te vangen? De huisartspraktijk, want was de aanpak bij suikerziekte met de praktijkondersteuners niet erg succesvol en ook toepasbaar op de GGZ en de ouderenzorg? Het antwoord op die vraag

was volmondig ja. Al snel werden er praktijkondersteuners GGZ, ouderen, dementie, jeugd en sociaal domein toegevoegd aan de al bestaande functionarissen. De praktijk die voorheen onderdeel was van een netwerk, is nu zelf het netwerk geworden met slechts één eindverantwoordelijke: de huisarts.

Zorg als bedrijf

Deze ontwikkeling is een voorbeeld van de typische bedrijfsmatige logica waarmee problemen in de gezondheidszorg worden aangepakt. De vraag of al dat mentale ongemak wel in de gezondheidszorg thuishoort, laat staan bij de huisarts, wordt amper gesteld. Zo is de huisarts met de toename van de zorg in het domein van de eerstelijns-GGZ (de 'lichte gevallen') onderdeel geworden van een veel breder sociaal-cultureel proces van medicalisering.

Eenzelfde vraag speelt bij de ouderenzorg. Diagnostiek en geneeskundige behandeling worden in het algemeen wel afgehandeld in de traditionele medische as, daar liggen voor de huisarts de problemen niet. Maar omdat de wijkverpleging op afstand van de huisarts opereert en vaak ook slagkracht mist, sijn er veel vragen op het gebied van verpleging en ondersteuning de huisartspraktijk binnen. Geen zaken waar medici verantwoordelijk voor zijn, geneeskunde is echt iets anders dan verpleging. Maar door praktijkondersteuners ouderenzorg in dienst te nemen wekken huisartsen wel de suggestie hierop aanspreekbaar te zijn. Achtereis worden containerbegrippen als ouderenzorg en huisartsenzorg gebruikt in plaats van nauwkeuriger termen als geneeskunde, verpleging, verzorging, zorglogistiek, sociale steun en toezicht. Dit duidt erop dat er met de

toedeling van verantwoordelijkheden in de dagelijkse zorg even achteloos wordt omgesprongen. Zo zijn er in het domein van de huisarts zorgvragen terechtgekomen waarvan het nog maar de vraag is of die tot haar geneeskundige professie behoren.

Onzichtbaar

Door de taakuitbreiding en schaalvergroting van de praktijk moet de huisarts een groot deel van haar tijd besteden aan bedrijfsvoering en personeel. Zij heeft minder tijd beschikbaar voor patiënten. Naast de praktijkhoudster verschijnen er parttime werkende en vaak tijdelijke huisartsen in de praktijk om te voorzien in de vraag. Voeg daarbij nog de inzet van de verschillende praktijkondersteuners, dan ontstaat het beeld van een bedrijf met veel functionarissen waarachter de figuur van de vaste huisarts dreigt te verdwijnen. Langdurig contact met een 'eigen' dokter komt nog maar moeizaam tot stand of is zelfs onmogelijk geworden. Uit wetenschappelijke publicaties blijkt een vaste arts-patiëntrelatie bij de meeste aandoeningen een beter resultaat op te leveren ten opzichte van een reeks ontmoetingen met wisselende artsen.

Wie is nog mijn dokter? Het is een verzuchting van veel patiënten, die te maken hebben met een stoet aan artsen in het ziekenhuis. Zij missen een vast aanspreekpunt, iemand die ze door het bos van de specialistische geneeskunde leidt. Maar als nu ook de vaste huisarts van het toneel aan het verdwijnen is, zal dat voor mensen individueel en voor de volksgezondheid nadelige gevolgen hebben.

Huisartsen zijn zelf ook niet tevreden met de bovenbeschreven trend. Dat blijkt wel uit de uitbarsting van onvrede tijdens de acties in juni jl. Ze klagen erover het

'duizenddingendoekje' of het 'afvoerputje' van de zorg te zijn geworden. Nog verontrustender is de observatie van enkele collegae die spreken over morele stress: 'Door tijdgebrek moeten we ons werk afracellen, we ervaren een hoge werkdruk en tegelijk weten we dat we zorg leveren waar we niet tevreden over kunnen zijn'. Als dit soort stress structureel zou worden, betekent dat het einde van de figuur van de huisarts zoals we die kenden: te hard moeten werken en daar niet tevreden over zijn houdt niemand vol.

Wat nu?

Als de huidige trend zich ongewijzigd doorzet, wordt de vaste en vertrouwde huisarts vervangen door een instelling of bedrijf met inwisselbare functionarissen. Daarmee vergaat de wereld niet, maar er gaat wel iets waardevols verloren. Uit de onvrede die zowel artsen als patiënten hebben is ook hoop te putten. Waar patiënten hun 'eigen' huisarts op prijs stellen, waar uit onderzoek telkens weer blijkt dat continuïteit in de geneeskunde betere resultaten oplevert, blijken ook huisartsen zelf hun belangrijkste motivatie in het direct patiëntencontact te vinden. Een huisarts: 'Ik overwoog ermee te stoppen, maar het spreekuur heeft me gered, het opbouwen van een relatie met mijn patiënten. Dat houdt me op de been, niet de protocollen, niet al die regelingen'.

Het voortbestaan van de vaste huisarts begint bij de beroepsgroep die persoonlijke, op continuïteit gerichte geneeskunde weer centraal stelt. Die breekt met het containerbegrip huisartsenzorg en ophoudt om onnadenkend mee te gaan in de bedrijfskundige logica van overheid en ziektekostenverzekeraars. Een beroepsgroep die niet de pretentie heeft om de medicaliseringgolf in de GGZ op te vangen en evenmin tekorten

in het domein van verpleging en verzorging probeert te compenseren. In beperking toont zich de meester, niet in het klagen over duizenddingendoekjes en afvoerputjes.

Om een vruchtbaar, democratisch debat over de inrichting van de gezondheidszorg mogelijk te maken, zal de overheid het op haar beurt aan moeten durven wezenlijke en mogelijk ook pijnlijke kwesties aan de orde te stellen. Waarom toch frustratie, verdriet en tegenslag blijven vertalen in individuele zorg en hulpverlening, alsof het ziektes zijn. Waarom vinden verwerking en acceptatie daarvan niet grotendeels plaats in de gemeenschap en in de samenleving? Waarom, zoals een wethouder eens zei, wordt het buurthuis gesloten en komt er een gezondheidscentrum voor in de plaats?

En waarom zijn de stroompjes van de verpleging en verzorging zo smal, en waarom stroomt de rivier van de geneeskunde door een steeds bredere bedding? Zou een betere balans tussen die twee niet beter zijn?

Allemaal wezenlijke vragen die nu niet gesteld worden als het gaat om de toekomst van huisartsgeneeskunde. Vragen die verder reiken dan het belang van een beroepsgroep, maar betrekking hebben op het publiek belang. Door die vragen niet te stellen, door niet te proberen er in een democratisch proces antwoorden op te vinden, blijft het voortmodderen op de ingeslagen, bedrijfsmatige weg. De vertrouwde huisarts zal verder uit het zicht raken en uiteindelijk als zand tussen de vingers wegglijpen. En weer zal de politiek en de overheid er niets aan hebben kunnen doen.

Dirk Achterbergh is voormalig huisarts en redacteur van Tijd&Taak.

EGBERT DE VRIES PARIS VAUT BIEN UNE MESSE

Egbert de Vries is voorzitter van de Steunstichting Banning Vereniging.

'Beste mensen' – zo open ik een mailbericht als er meerdere geadresseerden zijn. Over het waarom verderop meer toelichting, maar eerst verdiepen we ons in de vorming van het nieuwe college van burgemeester en wethouders in de Zeeuwse gemeente Reimerswaal. Bij de verkiezingen in Reimerswaal zijn de SGP en een lokale partij als grootste uit de bus gekomen. Ze gingen een college vormen met de PvdA, hoewel wij als partij getalsmatig niet nodig waren voor een meerderheid. Trots werd een programmakoord gepresenteerd, waarin echter één zin heel erg opviel en mede daarom het landelijke nieuws haalde: 'We gaan niet mee in de trend om alle inwoners genderneutraal te benaderen'. De onderhandelaars namens de PvdA waren hiermee akkoord gegaan, maar landelijk werd er al snel schande van gesproken. Binnen en buiten de PvdA. De whatsapp-groep van het roze netwerk ontplofte.

Geschrokken van alle commotie probeerde PvdA-onderhandelaar Kees Verburg de betekenis van de zin te bagatelliseren. De redenering was dat in een gemeente als Reimerswaal genderneutraal communiceren toch al geen groot issue was. We moesten ook kijken naar alles wat de PvdA wel had binnengesleept in de onderhandelingen. Om met Henri IV te spreken; *'Paris vaut bien une messe'*. Oftewel de kroon in Parijs is mij wel een Roomse mis waard. Het mocht Kees niet baten. Fractiegenoot Marjolein Sinke stemde tegen het programmakkoord vanwege dit ene zinnetje. De provinciale PvdA-leiding sprak er ook schande van en binnen de afdeling Reimerswaal

bleek bemiddeling nodig. De SGP was genadeloos. Kees Verburg werd zijn aanstaande wethouderspost ontzegd, de PvdA viel uit de coalitie en de subsidie aan het lokale poppodium, voor de PvdA belangrijk, werd geschrapt.

Hoe anders gaat dit in de hoofdstad. Mede vanwege twee genderfluïde raadsleden wordt er zo goed mogelijk genderneutraal gesproken in de gemeenteraadsvergaderingen en er is ook een genderneutraal toilet geïnstalleerd (de meeste toiletten zijn overigens nog steeds man of vrouw). Deze op het oog simpele ingrepen, die na een kort debat in het begin van de raadsperiode niet veel aandacht meer kregen, werkten als een rode lap op een stier bij sommige anderen. De nieuwe stadsverslaggever van *De Telegraaf* leek er zijn levenswerk van te maken om deze beslissingen te kritiseren en te ridiculiseren. Eén van de snuggere raadsleden vroeg hem eens hoeveel toiletten hij thuis in zijn huis had, en als het er twee zijn of hij ze dan genderneutraal presenteerde of als mannen- dan wel vrouwentoilet. Het mocht niet baten. In deze toilet-discussie was het grootste verwijt van *De Telegraaf* dat wij aan dit soort futiliteiten aandacht gaven terwijl de stad zulke grote vraagstukken kent. De realiteit is dat in mijn anderhalf jaar wethouderschap in de raad vrijwel alleen maar over de grote vraagstukken van de stad gesproken is en niet over genderneutraliteit. Slechts *De Telegraaf* was op deze regel een uitzondering. Dan is dus de vraag: 'Wie houdt wie nu voor de gek?'

Wat speelt er dan wel? Ontegenzeggelijk is er na de internationale *black lives matter*-beweging en de

geslaagde poging om non-binariteit en genderfluiditeit bespreekbaar te maken een stevige tegenbeweging ontstaan. Mensen die zich inspannen voor bewustzijn omtrent discriminatie rondom ras en gender kregen het stempel woke opgeplakt (Mokum Wokum) en op dit moment presenteert de conservatieve tegenbeweging zich met veel trots als anti-woke. Drie van de elf kandidaten voor het leiderschap van *Conservative Party* in het Verenigd Koninkrijk maken van anti-woke hun belangrijkste campagnethema. De SGP, lang een conservatieve partij die het regeringsbeleid tot op grote hoogte steunde, is nu veel meer oppositioneel, zoals blijkt

uit de opstelling van de afdeling Reimerswaal, maar ook op andere onderwerpen als het stikstofvraagstuk. Dat verscherpt de polarisatie waarbij de middenpartijen PvdA, CU, GL, D66, CDA en VVD komen te staan tegenover SGP, JA21, PVV en Forum en ook SP en PvdD. Veelzeggend is dat de CU onlangs de Europese samenwerking met de SGP opzegde.

De vraag is natuurlijk hoe wij ons als PvdA moeten verhouden tot anti-woke en deze polarisatie. Onze opdracht is toch uiteindelijk de verbinding. Belangrijk is om je te verdiepen in de zorgen van kiezers die lijken te worden aangesproken door het anti-woke. Weinig mensen

zullen anti-wokestandpunten innemen omdat ze woke als hun grootste persoonlijke probleem ervaren. Ze willen graag dat hun problemen nu eens aan de orde komen: de kosten van levensonderhoud, de onzekerheid op de arbeidsmarkt, de kwaliteit van het onderwijs, de sociale achterstanden in woonkwaliteit en gezondheid. Hoog tijd om dat te doen. Intussen blijven we iedereen gewoon aanspreken met 'beste mensen' (in plaats van dames en heren). Dat ben ik in ieder geval zelf gaan doen toen de NS het 'beste reizigers' introduceerde. Zeg nu zelf; een kleine moeite voor velen, een groot plezier voor enkelen. Wel zo prettig dus voor alle mensen.

COLOFON

Redactie: Dirk Achterbergh, Maarten van den Bos, Twan van Lieshout, Joke van der Neut en Evelien Polter.

Aan dit nummer werkten mee: Koen Holtzapffel, Leonie Hosselet (correctie), Paul te Stroete (fotografie), Egbert de Vries, Jochum Veenstra, Barend Wind, Naomi Woltring.

Vormgeving: Rosa Stigter

Oplage: 500

ISSN: 23520-7870

Over Tijd & Taak: *Tijd & Taak* wordt sinds 1932 uitgegeven door de Banning Vereniging en haar voorlopers *Zingeving.net* en de Arbeiders Gemeenschap (AG) der Woodbrookers. Het blad is de opvolger van *De Blijde Wereld*, dat van 1902 tot 1932 verscheen. De woorden uit psalm 24 "*Aan God behoort de aarde en haar volheid*" sierden als motto jarenlang het omslag van *Tijd & Taak*.

Deadline: De deadline voor het volgende nummer is 1 november 2022.

Abonnement: Een jaarabonnement op *Tijd & Taak* kost € 15,-. Leden en donateurs van de Banning Vereniging ontvangen het blad kosteloos.

Over de Banning Vereniging: De Banning Vereniging organiseert activiteiten op het snijvlak van levensovertuiging, religie en sociaaldemocratie. De Banning Vereniging organiseert bijeenkomsten voor het Netwerk PvdA en levensovertuiging, de jaarlijkse Banningleergang, de halfjaarlijkse Banning Conferenties en de tweejaarlijkse Banningprijs en Banninglezing.

Banning Vereniging
voor levensovertuiging, religie en sociaaldemocratie
Postbus 10567, 1001 EN Amsterdam
Rekeningnummer: NL87 TRIO 0198 5100 39

info@banningvereniging.nl
www.banningvereniging.nl

LEVENSOVERTUIGING
BANNINGVERENIGING RELIGIE
SOCIAALDEMOCRATIE

Mustafa Stitou (1974) studeerde filosofie aan de Universiteit van Amsterdam. In 1994 debuteerde hij met de bundel Mijn vormen, die genomineerd werd voor de C. Buddingh'-prijs. Daarna volgden onder meer Varkensroze ansichten (2003) en Tempel (2013), en verscheen er een selectie van zijn werk in Zweedse en Engelse vertaling. In 2018 ontving hij voor zijn poëzie de A. Roland Holstprijs. Bovenstaand, titelloos gedicht komt uit de dit jaar bij De Bezige Bij verschenen dichtbundel Waar is het lam?.

Foto: Frank Ruiters

Waarom het mij niet behaagt dat zij
armen en wezen te eten geven en te drinken
onderdak bieden en kleden, heelmeeesters
de opdracht geven wie ziek is te genezen?

Hun liefdadigheid berooft mij van de vrijheid
te doen en laten wat ik wil, verplicht voel ik me
dankbaar te zijn en mezelf het recht te ontzeggen
af te wijzen wat mij geschonken wordt.

Heb ik ze er niet keer op keer aan herinnerd
dat de armen en wezen mijn dierbaarste
kinderen zijn, in wier aangezicht ik mij onthullen zal
aan wie zich over hen ontfermt?

Ze hebben zich bevrijd van de dreiging
die uitgaat van mij en mij, zolang ik deze
liefde duld en ze niet gebied de messen
te wetten, tot hun verheven slaaf gemaakt.